

XV!

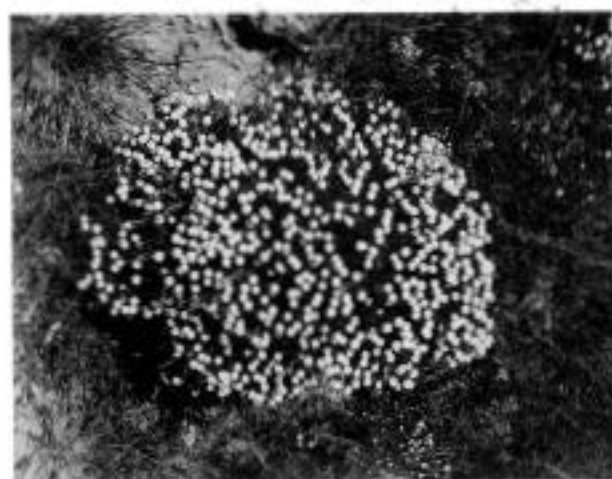
ANY V n.º 20 Tardor 1991

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajuda 225.- pts.

Plantes aromàtiques i medicinals

SUMARI

EDITORIAL	3
MONOGRÀFIC	
— Plantes aromàtiques i medicinals	4
GENT D'ACÍ	9
COMARCA	12
ORELLA ESCRIVANA	15
CREACIÓ	
— Pin-up	17
— Història de Pin-up	18
— Vallivana X	19
— Finor de l'aire	20
— Política ficció	21
RECUPEREM EL NOSTRE PATRIMONI.....	22
REFRANYS	25
PUBLICACIONS	26
OPINIÓ	28
ECOLOGIA	31
TRADICIONS POPULARS	
— A la nòvia	32

AV!

CORRESPONDÈNCIA I
COL·LABORACIONS
A L'APARTAT DE
CORREUS 18 DE
12300 MORELLA

Subscripció anual: 1.000 pts

D.L. B-20.594-87

Equip de Redacció: Carme Segura (Cinctorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Montxo Montfort (la Mata), José Bordàs -esports-, Ernest Querol, Jesús Sangüesa (Morella), Emili Vinaixa (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Sorita), Josep Manuel Falco i Josep Me Zapater (Vilafranca).

Fotografia: Grup de Fotografia de Morella i Salvador Rabaza. Fotografies extretes del llibre 75 Aniversari de la Hife.

Dibuixant: Jesús Ortí.

Col·laboradors: Tots els que vulgueu escriure.

Correcció lingüística: Josefina Borràs, Ernest Querol.

Administració i gestió: Carles Ripollés, Rafael Prats.

Distribució: Joan Carles Marcobal, Jesús Sangüesa.

EDITE

ASSOCIACIÓ
CULTURAL I CNL
DELS
PORTS

NIF: G-12.080.636

IMPRIMEIX

Imp. J. FERRER

Morella

EDITORIAL

Una mica més de setanta anys han passat des que el poble rus s'alçare triomfant contra un sistema de govern opressor. En la ment de la gran majoria de russos i russes brollien les ganes d'instaurar per al futur un nou model de govern que garantire bells ideals de pau, de justícia i de llibertat.

Tres generacions han viscut i treballat per aconseguir els objectius que «l'aparell» del sistema se'n cuidava de planificar, de supervisar, de propagar...

Ara els nets i nêtes de la revolució d'octubre, han tornat a alçar la veu contra un sistema opressor, que no ha complert ni garantit els grans desitjos de pau, de justícia i de llibertat.

Els russos i les russes han despertat i, sobretot, han perdut la por; en quaranta vuit hores s'han enfonsat els fonaments que sostenien tot el sistema. L'allau ha arrossegat amb ells els nobles propòsits d'acabar amb l'explotació de l'home per l'home mateix i a la gran majoria de gent que suposàvem convençuda d'aquesta filosofia.

Els canvis que a aquesta part d'Europa s'estan produint configuren un nou paisatge i prenen noves connotacions les paraules. Fins fa poc temps quan es parlava de l'Europa de l'est, un estrany recel atacava l'organisme de l'occident.

Quan, ara, l'olla sembla haver-se destapat i s'ha quedat nua la trista i deficitària realitat, occident ha adoptat una nova actitud, la que dona la seguretat de sentir-se superior, la que permet actuar tranquil.lament sabent traure'n profit de la nova situació...

Passen, però, massa coses i passen massa ràpides com per a poder pair-les com cal.

De moment, el ritme que s'imposa provoca una nova inseguretat, la confusió, i d'açò intuïm que en som més conscients des d'occident. Buidar-nos del cap les il.lusions que alimentàvem amb els somnis de construir un món feliç, és una tasca difícil. A l'est, pel contrari, aquesta il.lusió s'ha tornat un desengany que desitgen oblidar.

Vivim una època de crisi, la frustració ha envaït de moment les nostres ments; entre les runes del mur, hi són també les ideologies que van fer créixer l'esperança d'aconseguir un món més lliure i més just. Passarà un temps i naixeran, sense dubte, les idees que ens tornaran a il.lusionar, però en eixe temps ens cal demanar, ara sí, perquè la raó sàpie distingir justament allò pel que s'ha de treballar i allò que s'ha de conquerir.

Algú ha dit que la humanitat s'ha enganyat en donar la resposta als problemes que tenia, però això no vol dir que les preguntes no segueixen estant ahí.

- Nota:
- Amb aquest número rebreu un exemplar de traç 1, un d'opuscles 1 i el n.º 3 de Quaderns. Donat l'augment dels preus durant aquests 5 anys de revista (especialment els de correus) i el nombre d'edicions especials que realitzem, l'Assemblea General Extraordinària de l'Associació ha acordat augmentar la quota de subscripció.
 - En el número anterior us devieu adonar que hi havia la pàgina 14 i la 15 canviades de lloc. A la pàgina 34 apareixien fragments desordenats. Confïem que la vostra capacitat supliré les accions dels follets de la impremta.

**CAJA RURAL PROVINCIAL
DE CASTELLÓN**

Su caja fuerte

MONOGRÀFIC

PLANTES AROMÀTIQUES I MEDICINALS

Realitzat per *Llosar Tena*

En els nostres pobles és ben fàcil trobar cases on el rebost està ple de potets amb herbes dins, cadascun amb el seu paper apegat on s'ha escrit el nom de la planta, herbes que s'utilitzen cada dia per mantindre el cos més sa. Qui no s'ha fet després de dinar una tasetta de té de roca, o del poliol? I és que en la nostra comarca existeix una tradició, des de fa molts anys, de conèixer i utilitzar les plantes medicinals.

Actualment, la sapiència que hi existeix sobre aquestes plantes no passa de pares a fills perquè aquestes se'n van del poble cap a la ciutat, amb el perill que aquest saber popular desaparega.

Amb aquest article solament pretenc que nosaltres, la gent jove dels Ports, ens interessem per eixe saber dels nostres pares, i per què no?, deixar la idea sobre el paper que les plantes aromàtiques i medicinals poden arribar a ser un cultiu que pugui desenvolupar-se en la nostra terra, terra que cada dia s'abandona més, i pugui ser una eixida alternativa a l'agricultura dels Ports.

UN POC D'HISTÒRIA

L'aprofitament per l'home de les plantes aromàtiques i medicinals cal buscar-la en l'antiguitat.

Per exemple, en el «Papiro de Ebers» (2278 a. C.) se citen tota una sèrie de drogues, com preparar-les i com cultivar-les. Ocorre això mateix amb les essències, ja que en Xina, Japó i Pèrsia ja es destil·laven herbes per a utilitzar-les en perfumeria, o com a olis de bany, fixadors de pèl, etc.

En l'Edar Mitjana els àrabs van perfeccionar la destil·lació de les plantes aromàtiques, afavorint el desenrotllament de la farmàcia. L'essència de romer va ser una de les que primer es van aïllar, i al mesclar-la amb alcohol es coneixia com «aigua hongaresa».

Amelanchier ovalis.

En el segle XV es coneixien ja essències com la d'atmela amarga, espígol, canella, rosa, sàlvia, entre d'altres. Un segle després ja se'n coneixien 60 més i en el segle XVII pràcticament estaven aïllades totes les essències d'Europa i del pròxim Orient. I ja en el segle XIX naix la farmacoquímica amb les primeres anàlisis químiques d'essències.

A partir d'aquest moment s'inicia la indústria farmacèutica, perfumera i condimentària que actualment està vigent en tot el món.

DISTRIBUCIÓ DE LES PLANTES AROMÀTIQUES

Les plantes aromàtiques i medicinals es reparteixen a l'ample de tot el món. Els factors ecològics que més influeixen són el sol, el clima i l'altitud.

Hi ha espècies que s'adapten més fàcilment a qualsevol tipus de terra, però és sobretot el clima el que actua de forma decisiva en la localització de les plantes. Factors com la humitat, la temperatura, l'altitud, la solaritat, fan que aparegue una planta en el seu lloc concret i no en altres.

Els canvis d'ecologia els afecten molt al creixement vegetatiu i, per tant, açò ho tindrem en compte a l'hora del cultiu d'aquestes plantes, ja que haurem de tractar aquelles que siguin compatibles amb l'ecologia de la zona i no d'altres.

El nostre país, degut a la seua localització geogràfica i a la seua variada ecologia, sustenta gran varietat de flora medicinal i aromàtica, formada per més de un millar d'espècies i varietats, entre les que existeixen nombrosos endemismes.

I en la nostra zona, segons diu Lluís Mullet Pascual, es poden trobar fins 365 espècies botàniques amb aplicació en la medicina.

CARACTERÍSTIQUES D'ALGUNES PLANTES MEDICINALS

Dins d'aquest grup de plantes s'inclouen moltes espècies, per tant, he seleccionat tant sols unes quantes que em pareixien interessants, però si us interessa alguna altra en la bibliografia cito alguns llibres als quals podeu acudir.

EL CORRONYER

1. *Amelanchier ovalis* Medicus (F. Rosàcia)

Coneguda popularment com «gallubera», «billomera» i «corronyer».

S'utilitza per a baixar la tensió arterial i com diurètica.

Un altre ús que es fa d'ella és emprar-la com insecticida i repel·lent.

Normalment es pren fent una decocció de fulles i del tronc.

Alcea rosea.

LA MALVA

2. *Althaea officinalis* L.
(F. Malvacia).

Es la «malva reial» o «malvi». Les seues arrels tenen propietats laxants. També s'usa fent un emplast per a curar grans i problemes de pell. En alguns llocs les arrels bollides serveixen per curar costipats i problemes de gola.

EL DONZELL

3. *Artemisia absinthium* L.
(F. Composta)

Es coneix com «donzell» i «folloll».

Les seues propietats curatives són molt variades: preparat en coccio baixa la tensió arterial i és abortiu.

Preparat en forma d'emplast es converteix en un bon desinfectant i desinflamatori intestinal.

Si es macera en alcohol combat els cucs intestinals.

L'oli essencial que se'n trau té propietats excitants, però cal anar en compte perquè dosis altes poden ser letals.

Sobra dir que al ser una herba amarga, s'utilitza per donar aquest sabor en diferents productes.

LA CAMAMIL·LA

4. *Chamomilla recutia*
(F. Composta).

Anomenada popularment «mançanilla dolça», «camamilla» i «mançanilla vera».

Els capitols florals en infusió es prenen com a tranquil·lizant, és també digestiva, i reguladora de la formació i expulsió de gasos estomacals.

En alguns llocs els capitols en forma d'ungüent s'apliquen a ferides, talls i contusions.

5. *Globularia vulgaris* L.
(F. Globulariàcia).

Coneguda com «cepllo» o «herba de motxilla».

És un laxant molt efectiu persa com infusió dels capituls florals. També s'utilitza per activar la circulació sanguínia i per baixar la tensió arterial.

EL BELENYO

6. *Hyoscyamus niger* L.
(F. Solanàcia)

En els nosres obles es coneix com «belenyo».

Té una acció hipnòtica, deprimint el sistema nerviós central.

La instal·lació del vapors produïts al coure les seues lavors ajuden a combatre les càries dentals i els dolors de la boca.

També actua satisfactòriament en la cura de ferides, grans i, en definitiva, problemes de pell.

En alguns pobles es cremen les fulles del bekenyo, i diuen que al respirar aquest fum es poden solucionar

problemes d'asma, de càncer i hemorràgies bronquials.

L'HERBA SANT JOANERA

7. *Hypericum perforatum* L.
(F. Gutífera).

Popularment es coneix com «pericó» o «herba Sant Joanera».

L'aigua bollida amb les fulles i flors de la planta és un bon antiinflamatori, un bon laxant, diurètic, anti-hemorroidal i baixa la presió arterial.

Utilitzada en forma d'ungüent és efectiva en ferides infectades, en cremades i en talls.

També té qualitats afrodisíacues.

8. *Lippia triphylla*
(Verbenàcia).

El seu nom més conegut és «marialluisa».

En infusió és eficaç contra la gota, és digestiva, antiinflamatòria i afrodisíaca.

Les dones l'usen per calmar els dolors dels períodes mensuals.

És un bon tranquil·lizant, i si es prepara en coccio pot combatre marejos, migranyes i rodaments de cap.

El seu oli essencial és molt utilitzat i apreciat en perfumeria.

LA FLOR DE SAÛC

9. *Sambucus nigra* L.
(F. Caprifoliàcia).

Per la nostra comarca conegut com «saüqué» i «saüc».

En la majoria dels pobles la forma més comú de pendre'l és com a tisana. La part que s'empra són les flors.

És efectiva contra costipats bronquials, i fent de les flors un ungüent s'utilitza per cremades.

En altres llocs s'aprofita el seu poder laxant i el de combatre la calentura.

Globularia vulgaris L.

També és efectiu en conjuntivitis i problemes de les vies respiratòries.

En farmàcia des de sempre s'ha utilitzat com diurètic, indicat en nefritis reumatisme i gota.

EL TIMONET

10. *Thymus vulgaris* L.

(F. Labiada).

Coneguda com «timó», «timonet» i «farigola».

Aquesta planta té multitud de propietats i ha estat utilitzada des de sempre per a les més variades malalties, així com també s'ha preparat de moltes formes diferents.

A part de ser antiinflamatòria, digestiva, estimulador circulatori, diurètic, antidiarrèica i multitud de coses més, en farmàcia sempre s'ha usat com a teràpia d'afeccions catarrals de problemes de vies respiratòries, de la tos i de la pertussis.

El seu oli essencial és un gran bactericida, i per aquest motiu forma part de preparats d'ús intern.

En algunes zones on es practica l'apicultura és molt apreciada perquè és una de les plantes més melíferes que existeixen.

APROFITAMENT D'AQUESTES PLANTES

Les plantes aromàtiques tenen una gran quantitat d'utilitats. Així, són la base de la farmàcia, ja que se n'extrauen principis actius per fer medicaments; i de l'herboristeria on s'utilitzen diferents parts de la planta, normalment seques, per pendre-les com a infusions. També són importants en perfumeria i cosmètica, gràcies als olis essencials que se n'obtenen després de sofrir una destil·lació.

En licoreria tenen especial rellevància en determinades zones, on es maceren amb alcohol i s'obtenen exquisits licors, com el patxeran.

En indústria tèxtil poden tindre també aplicació com a tints per la llanam donant colors totalment naturals.

A part d'aquestes indústries on tenen in ús directe, són interessants en altres maspectes on tindrien un ús indirecte com en apicultura, ja que són plantes molt melíferes.

En quant a les parts de la planta que s'emprén, la qüestió varia segons l'ús que en farem i, clar, segons la planta que es tracta; així s'utilitzen les flors de la «camamilla», les arrels de la regalícia, les fulles de la sàlvia, els fruits del ginebre, el tronc del «corronyer»...

Thymus vulgaris L.

MANERES DE PREPARAR LES HERBES I ALGUNES TISANES D'INTERÉS

Són tres els sistemes de preparar les herbes, que hem esmentat en descriure planta per planta: maceració, in fusió i decocció.

Maceració

Consisteix a ficar a remulla la planta (normalment es tracte d'arrels i troncs) durant un temps. Després es cola i ja es pot prendre.

Decocció

Es posa a bullir l'aigua i es tiren les herbes dins, es tapa i es deixa BULLIR DE CINC A DEU MINUTS.

Infusió

Es tracta de bullir una quantitat suficient d'aigua. Quant estiga bullint, s'hi tiren les herbes, i tot seguit es retira del foc.

Després de conèixer diferents formes de preparar les herbes, enumeraré algunes receptes per a problemes concrets, per si voleu provar-les:

Tisana diurètica

Saxifraga.....	20 grams
Arenària rubra.....	50 »
Orella de rata.....	50 »
Pel de panotxa.....	30 »
Boixerola.....	40 »
Té negre de Xina.....	20 »
Til·la.....	20 »
Flor de noguera.....	15 »

Tot ben trinxat i barrejat. Es prepara en infusió de 40 grams per litre d'aigua.

Tisana purgant

Fulles de senet.....	50 grams
Fulles de fuixarda.....	50 »
Flors de malvi.....	30 »
Flors de malva.....	30 »
Flors de saüc.....	30 »
Escorça de fràngula.....	30 »
Saliandria.....	20 »

Es mesclen bé i es preparen en infusió d'una cullerada sopera per una tassa d'aigua.

Se'n beu una tassa al matí en dejú i una en anar a dormir.

Tisana per a reduir la tensió arterial

Viscarsí.....	20 grams
Fulles d'olivera.....	15 »
Llatimó.....	20 »
Flor d'arnica.....	10 »
Valeriana.....	10 »
Fruits d'anís.....	20 »

Es prepara com infusió d'una cullerada sopera per una tassa d'aigua.

Una tassa al matí i una al vespre.

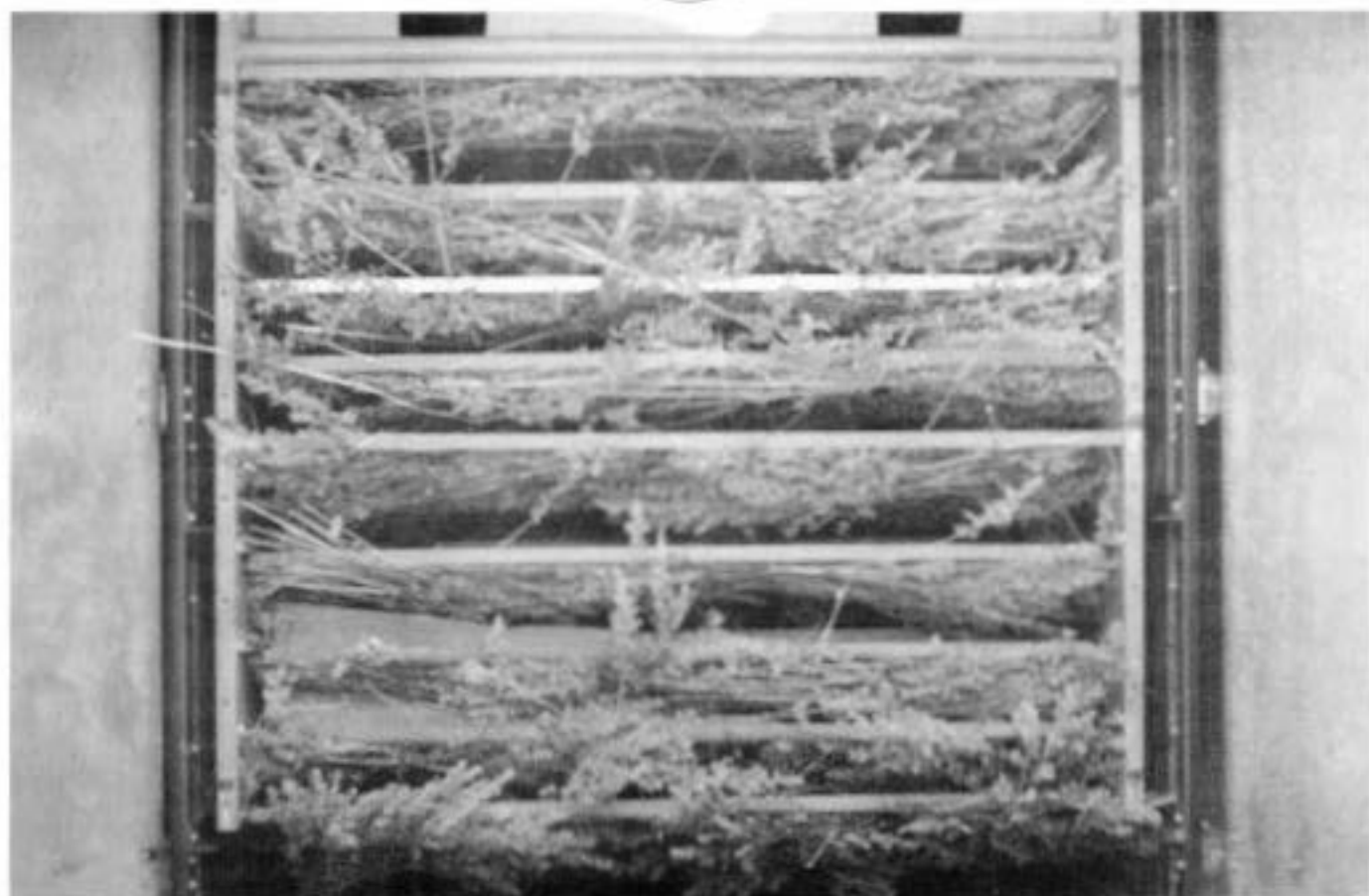
Aquests han seguit un exemple de la preparació d'herbes medicinals, però el camp és amplíssim i es podria afirmar que les herbes tenen propietats per contrarrestar o disminuir moltes malalties.

PROCESSAT

Des de sempre les plantes aromàtiques que poblen les nostres muntanyes s'han recollit i se n'han obtingut beneficis.

Si comparem el processat més tradicional i el que es realitza actualment es pot observar que no hi existeixen grans diferències.

Des de sempre les dues vies d'èxida més importants han estat la destil·lació i la planta seca per herboristeria. Respecte a la primera cal dir que abans es trobaven moltes més destil·leries que avui. Encara ara poden vore abandonades per les serrades de la nostra zona calderes per a aquesta activitat, on la gent portava l'herba

arreplegada del «monte» per traure l'oli essencial destinat a perfumeria.

Actualment les destil·leries estan en zones de producció, o siga, on les plantes aromàtiques es cultiven. D'aquesta forma s'abarateixen els costos, però també es veritat que açò ha contribuït, o, potser, ha estat una conseqüència de la disminució

d'aquella activitat antiga de la qual participava molta gent i que era l'arreplegar plantes silvestres.

En quanta herba destinada a herboristeria encara avui es compra la que se cull de la montanya, com es feia abans, però la tendència er arribar a explotacions de cultiu d'aromàtiques per poder oferir al mercat

un producte més segur i constant. En aquest aspecte hi ha hagut evolució en quan a assecadors per processar la planta. Així, ens trobem amb assecadors senzills, com els que hi havien antigament, consistents en estants situats en un lloc on l'aire es renova periòdicament; o assecadors molt més sofisticats que permeten un assecatge més ràpid, com són els que utilitzen una font de calor per a aconseguir aire calent que eixuga més ràpid.

¿PODEN SER UNA ALTERNATIVA A LA NOSTRA AGRICULTURA?

L'altre cap de setmana vaig anar amb un amic a Itàlia i em vaig quedar sorpresa del treball que porten a terme en relació amb aquestes plantes. A banda de la recollida de les silvestres existeix una producció agrícola, hi han cooperatives de plantes aromàtiques, i, per suposat, compten amb un mercat com pot ser el de qualsevol altre producte agrícola.

Açò mateix també ocorre en altres països europeus com França.

I la qüestió és que es cultiven en zones paregudes a la nostra: desoblades, de muntanya, en definitiva, on l'agricultura tradicional no pot subsistir.

A ran de tot açò, és forasseyat

Santolina chamaecyparissus.

pensar que les plantes aromàtiques i medicinals poden ser una eixida a l'agricultura de la nostra zona?

Jo crec que no, ans al contrari em pareix d'allò més interessant que una sapiència popular com la que hi ha en la nostra comarca i una estima cap a aquestes plantes puga convertir-se en una forma de vida, en una producció agrícola que obriria camí en aquest país a aquest sector, i per què no?, algun dia arribar a l'infraestructura que hi ha muntada en eixos països d'Europa que ha esmentat abans.

BIBLIOGRAFIA UTILITZADA

- GRINO, David. *Remeis Casolans*. Ed. Millà. 1976.
- GUIAS DE NATURALEZA BLUME. *Plantas medicinals*. Ed. Blume. 1985.
- MULET PASCUAL, Luis. *Estudio etnobotánico de la provincia de Castellón*. Ed. Diputación de Castellón. 1991.
- MUÑOZ, Fernando. *Plantas medicinales y aromáticas: estudio, cultivo y procesado*. Ed. Mundi-prensa. 1987.
- ROOT, Vaverley. *Guía práctica ilustrada Herbes i Espècies*. Ed. Blume. 1983.

LA GENERALITAT PROP DE VOSTÉ

9 0 0 5 3 9 3 9 3

Telèfon d'Informació Administrativa

**OFICINA D' INFORMACIÓ
INICIATIVES I
RECLAMACIONS**

US INFORMA TELEFÒNICAMENT
Sobre tota l'Administració de la
Comunitat Valenciana, la seua
estructura, funcions i procediments

■

**US INFORMA PERSONALMENT
I PER CORREU**
Les seues preguntes, suggeriments i
reclamacions seran degudament
rebudes, contestades, classificades i
fornides a l'òrgan competent

■

**US REGISTRA QUALSEVOL
DOCUMENT**
Adequat a l'Administració Autònoma

COMUNITAT VALENCIANA
PRESIDÈNCIA

CASTELLÓ: Carrer Major, 78 Tf. 358222 Fax 358066

GENT D'ACÍ

Joaquín Salvador y Benedicto (*)

Entre els nombrosos fills il·lustres dels Ports, a qui la nostra comarca sempre deurà perenne gratitud i reconeixement per la seua personalitat, projecció científica i diverses activitats que d'alguna manera ha contribuït a enaltir-la al temps que dignificar, si més no, la seua excel·lència i el seu nom, amb glòria i goig, durant la segona meitat del segle XIX, figura per dret propi Felix Joaquim Salvador i Benedicto, un desconegut i ignorat boticari que simultanejà sempre l'exercici de la seua professió amb la docència, investigació i la política, el qual amb la seua prodigiosa activitat realitzà molts treballs de l'especialitat i merèixer un lloc ben guanyat en la plèiade dels fills preclars de la nostra comarca.

Notícia biogràfica

Felix Joaquim Salvador i Benedicto va nàixer a Sorita el 20 de novembre de 1827. Era el segon fill hagut al matrimoni format per Josep Salvador i Carceller, de Morella, i farmacèutic de Sorita, i Teresa Benedicto i Villalba, de Mirambell.

Éssent encara un xiquet, els seus pares es van traslladar a viure a Castellfort. Aquí residiria i passaria els millors anys de la seua infància demostrant la seua bona disposició a l'estudi, motiu pel qual i malgrat les dificultats per a viatjar per les revoltes carlistes hagudes en la contrada, no van impedir que el nostre autor cursara els dos primers anys de gramàtica llatina a Benassal amb el Dr. Mn. Antoni Urquísu, del Forcall, per a traslladar-se després a València on obtindria el grau de filosofia en 1850, amb les qualificacions màximes. Després d'aprovar a la seua Universitat l'any preparatori (1850-1851), passà a la de Barcelona on estudià la carrera de farmàcia, aconseguida amb premi extraordinari, a on va obtenir el grau de llicenciatura el 21 d'octubre de 1856.

Finalitzada la carrera, orfe de pares i atret sempre per la seua germana Teresa, la qual exercia de mestra de primera ensenyança a L'Anglesola, decidí establir-s'hi i començar els seus treballs professionals i científics de

forma totalment independent, lliure de tota pressió acadèmica, al temps que mostraria, espontàniament, quines eren les seues aficions favorites, entre altres, l'estudi de la botànica.

D'aquesta manera, començava una vida molt intensa dedicada exclusivament a l'exercici de farmacèutic en l'àmbit rural, primer a L'Anglesola i després a Vilafranca, localitat on es consagraria per la seua doble projecció de boticari i d'home de bé.

És en aquest dinàmic, atractiu i sempre suggerent poble vilafranqués on establí el seu domicili i farmàcia, al carrer Sant Roc, n.º 6. Es va casar a Catanda, el 21 de maig de 1866, encara que vivia a Vilafranca, amb Rosa Celma i Serrano, filla de l'apotecari de la vila *tierrabajina* terolana, i de la qual enviudaria el 23 de maig de 1875 per a restar per sempre més sol perquè no va tindre descendència.

La mentalitat oberta i liberal del nostre personatge, com la del poble de Vilafranca, vila en què haguera finalitzat els seus dies i on era immensament estimat i volgut amb veneració per la seua conducta ciutadana i respectat com un heroi, motivà fóra escarnit i que sofrira vexacions per les primeres partides carlistes que incordiaren la vila, les quals l'havien escollit com el seu blanc preferit entre 1871 i 1872, i, per tant, la causa del trasllat definitiu del seu domicili a València, ciutat en què instal·laria la seua oficina al n.º 128 del carrer de Sant Vicent.

En la capital del Türia, així mateix, destacà com un actiu polític defensor del partit fusionista (1879-1881) que el portaria a regidor i de tinent d'alcalde segon (districte de l'Hospital) de la coporació municipal presidida per J. Ruiz de Lihori, Baró d'Alcahalí, i després d'alcalde accidental (1884-1885) i actuar com un benemérit regidor i ciutadà allí on fou requerida la seua presència en aquells anys de fam i revolta, com en les seues mesures per a l'abastiment de queviures i especialment de carbó al gener de 1885 i mesos més tard quan la terrible epidèmia de còlera castigà a la capital valenciana, sense descurar unes altres actuacions professionals, ni oblidar la seua terra d'origen.

De salut forta i robusta, el 1893

emmalatí a València per una pulmonia gripal, de la qual ja no es recuperaria totalment i a resultat de les seues complicacions i unes altres xacres cardiaques el portarien irreversiblement a l'ocàs de la seua existència a les onze i mitja de la nit del 8 de juny de 1896, quasi súbitament a seu domicili del carrer Ondevilla, n.º 12, de L'Anglesola, vila on vivia en retirar-se de l'ofici als 69 anys d'una vida laboriosa, ordenada, fèrtil i virtuosa. Les seues despulles jeuen al cementeri d'aquesta vila, al costat de les de la seua germana Teresa, al si de l'entranya de la terra que tantes vegades havia recorregut a la recerca del material botànic i científic que amb tanta profusió indagà.

Un home polifacètic

Joaquim Salvador no fou solament un home de ciència. En cap moment de la seua vida es va mantindre apartat del món, ben al contrari. Salvador i Benedicto era un home cabal i un bon ciutadà. Caldria recordar l'abnegació i la seua conducta durant l'epidèmia de còlera de 1865 a Vilafranca o a València en els anys de la seua regidoria municipal.

En aquest país de deficiències, tot home de certa importància científica sembla que ha de fer-se també polític, malgrat que la política absorbesca tota l'atenció en perjudici de la ciència, la qual d'aleshores restarà per sempre més, en la major part dels casos, postergada pel seu cultivador. J. Salvador no fou excepció ja que va ser un impertèrrit partidari de la política de Sagasta que el portaria a l'ajuntament de València i posteriorment al front de la seua alcaldia (1884-85) malgrat la seua edat, el motiu que arguï d'escusa anteriorment quan el diputat Trinitari Ruiz i Capdepón (1836-1911) el proposà (1872) per a la presidència d'aquella corporació en governar el partit lliberal.

I si això no era prou, hem de dir que en la seua terra també va ser polític, però mai volgué acceptar el càrrec de diputat amb què se'l brindà. No obstant, no escatimà entusiasme ni il·lusió i volcà tot el seu interès per encaminar aquells pobles a que sapi-guessen aprofitar les cojuntures que

se'ls presentaven per a obtenir avançats d'interès general com aconseguir de la superioritat la concessió de la carretera d'Alcalá de Xivert a L'Anglesola (1904), de la qual es pot dir que el propi D. Joaquín va ésser la seua ànima i entusiasta principal.

Triple faceta

De triple faceta podem catalogar la seua trajectòria biogràfica, a saber: actuació professional, docència i socio-política.

1. Activitat farmacèutica.

En tres localitats diferents i en dos ambients distints (rural i urbà), exercí de farmacèutic el nostre autor.

A L'Anglesola (1856-1859), només finalitzar la carrera, es va iniciar en la seua tasca professional. Residint-hi ja començà a destacar la seua projecció científica mitjançant alguns treballs publicats, fruit de les seues observacions i estudis personals que li valgueren ésser nomenat membre corresponal de l'Acadèmia madrilenya (1859), entitat a la qual havia remès un catàleg de plantes i fórmules escrites per a la nova edició de la Farmacopea i que després li encomanaria la definició de les lletres P i Q a la confecció del *Diccionario de Farmacia*.

El 1859 es traslladà per conveniència pròpia a Vilafranca, on residí fins el 1872. És en aquesta vila on es consagraria definitivament com a farmacèutic al temps que continuava amb els seus treballs d'investigació malgrat coincidir amb l'època del seu casament (1866).

Durant la seua estada a Vilafranca fou nomenat soci corresponal de l'Instituto Médico Valenciano (1859) i del Col·legi de Farmacèutics de Granada (1865). D'altra banda, fruit de les seues incursions herboritzadores fou el famós, roquejat i extens catàleg de botànica (1866) —que estúdia la flora (509 espècies) dels termes de Vilafranca, Castellfort, Portell, Ares i Benassal, on ressenya els noms científics, els vulgars, l'època de floració i unes altres dades d'interès, el qual a hores d'ara encara no ha estat superat, almenys quantitativament— i uns altres estudis de l'especialitat així com diverses publicacions d'opinió que li reportarien renom i prestigi en el món de la ciència farmacèutico-mèdica.

Encara que no disposem de documentació a l'abast, sabem que J. Salvador fou un home de bé. Admés de representar amb diligència un ofici de servei als altres, sempre sabé estar i actuar amb honestat i seriositat en favor del proïsme que li suposaren gran popularitat i estima; com a Vilafranca, d'on paradòjicament hagué de marxar a València en fer-li la vida impossible un grup de carlins, cosa freqüent entre unes altres bones persones de la localitat, com fou el cas del benemèrit rector Mn. Manuel Ferrer. De vegades és aquest el tribut al què es fan acreedors els grans hòmens.

A la capital del Túria, continuà amb la seua trajectòria farmacèutica, però cada vegada més oblidada per la seua major dedicació a la docència, després a la política i, darrerament, per la seua solitud afectiva i les xacres de malalt.

2. Activitat acadèmica.

Dos són els aspectes que ens interessa remarcar: el nomenament de catedràtic de la Universitat de València i el llistat de les seues publicacions més importants.

2.1. Catedràtic de Matèria farmacèutica.

El coneixement general sobre la botànica que gaudia el nostre personatge i el prestigi que s'havia guanyat a pols, ara unànimement reconegut pels hòmens d'estudi i les societats científiques valencianes de l'època, van estar els clars exponents perquè en establir-se a València la Facultat Lliure de Farmàcia el 1872 li fóra confiada l'ensenyament de l'assignatura *Materia farmacèutica vegetal* i la de *Reconocimientos y ejercicios prácticos de materia farmacèutica vegetal* que va explicar fins que cesà el referit ensenyament a València, essent un digne continuador de la centenària tradició científica de la medicina valenciana en el camp de la matèria farmacèutica o d'herbes (1501).

Així mateix, durant l'any acadèmic de 1875-76, va impartir un curs de *Botànica mèdica* en l'Instituto Médico Valenciano. D'altra banda, la seua presència fou reclamada repetides vegades per la Junta Municipal i Província de sanitat de València i el seu consell va estar sol·licitat sempre pels qui més o menys directament havien

de tractar assumptes relacionats amb els seus estudis d'expert naturalista així com a la presidència del Col·legi de Farmacèutics (1886-1887).

2.2. Obres publicades.

Dins d'aquest apartat podríem referir tots la seua producció escrita que comprèn diversos articles i assaigs sobre etnobotànica i matèria vegetal (com els referents a l'herba tosquera, l'arnica montana, belladona, quina, veratrum i opi), que va publicar en diferents i prestigioses revistes de medicina i farmàcia de Madrid i València, a banda d'uns altres esudis sobre veterinària, agricultura, física, assaig d'opinió i uns altres històrics relacionats amb L'Anglesola, fruit de la seua afició a aquesta matèria, constituint la recreació literària als rogalles de la seua vida.

Sense citar els discursos pronunciats en els respectius nomenaments i/o participacions acadèmiques, entre els treballs més coneguts del nostre autor cal recordar: *Nuevo ataque a las clases mèdicas* (1857), *Cultivo del pipirigallo* (La Iglesuela del Cid) (1858), *Modo de remediar los males porque está atravesando la clase* (farmacèutica) (1859), *Observaciones sobre el eclipse de sol* (1860), *Ensayo analítico de las piedras expulsadas por el niño de Caspe usando hierba tosquera (notas sobre ellas)* (1864), *Sobre el gamon común* (1865), *La Asamblea de Valencia* (1865), autor col·laborador del *Diccionario de Farmacia* (1865), *Otro pensamiento a la discusión de la clase médico-farmacèutica de «pueblo»* (1866), *Catálogo de plantas determinadas en los términos de Vilafranca del Cid, Castellfort, Portell, Ares y parte de Benassal, de la provincia de Castellón: con sus nombres científicos y vulgares, época de la florecencia, partida donde vegetan, etc., etc., por el licenciado en farmacia D. Joaquín Salvador y Benedicto* (1866-1867), *Polícia sanitaria o carta al M. I. Sr. Gobernador civil de la provincia de Castellón* (1866), *De algunas fórmulas de medicamentos que gozaron en Valencia y Barcelona cierto prestigio por algún tiempo y que creo no se hayan publicado hasta el día* (1866-1867), *De las dosis de los medicamentos más usados en Veterinaria* (1867), *Sobre arnica montana* (1867), *Sobre la belladona* (1867), *Del veratrum y su acción fisiológica y terapéutica* (1868), *Catálogo de las plantas medicinales del Alto Maestrazgo*

(1872) (inèdit), *Reforma Sanitaria* (1873-74), *Algunas reflexiones acerca de la importancia y la necesidad que tiene el médico y el farmacéutico de un estudio y profundo de ello, como el auxiliar más poderoso de la Antropología* (Discurs en la Reial Acadèmia de Medicina de València) (1873-74), *Sofisticación del azafrán* (1875-76), *Fuerzas de combinaciones de átomos* (Discurs de recepció en la Reial Acadèmia de Medicina de València) (1880), *Apuntes para la historia de La Iglesia del Cid y de su ermita dedicada a nuestra Señora del Cid* (1890) i una biografia del l'arquebisbe de València *Fray Isidoro Aliaga* (Mosquerola, 1568 - València, 1648) (s. r. t.), així com l'pòstuma *Plantas determinadas en los términos de Iglesia del Cid (prov. de Teruel) y sus colindantes Castellfort y Vilafranca (prov. de Castellón)*, publicada per la Reial Acadèmia e Farmàcia (Madrid, 1942).

Una consideració final

Per a cloure el treball voldriem remarcar que intentar oferir en aquesta breu ressenya un major coneixement de la vida i obra de J. Salvador, esdevindria una tasca inútil. Si bé, com resum final podem anotar que la vida de Joaquim Salvador tan oblidat desconegut a la seua terra nadiua, va estar presidida per la gran vocació, perseverància i dedicació a la seua professió amb exemplaritat digna d'encomi.

J. Salvador fou un farmacèutic, com els dabans, amb gran cultura i una formació molt sòlida convençut que la salut humana s'enriqueix i es

completa amb la presència saludable de l'estudi, el reball i de la qualitat de vida. Un d'aquests boticaris que calladament i aïlladament tant de llustre han donat a la ciència i, molt concretament a la botànica de la terra, el qual part d'aquella floració de botànics valencians, dotats d'una especial sensibilitat per la natura entre els quals podem destacar els Barreda, Ximénez, Cavanilles, Rojas, Pau, Calduch, Mulet, etc., recorrent els nostres camps i les nostres muntanyes, sempre amb l'esforç per conèixer quelcom que nosaltres hem menyspreat, maltractat i destrossat: la nostra natura. Va ser un excel·lent amant de la naturalesa i un gran caminant i coneixedor de les caletxes i dreceres de les nostres muntanyes, cosa que contrastava granment amb les recursos oratoris de què estava dotat paradoxalment en un home d'una trajectòria pública tan important.

D'altra banda, Salvador i Benedicto que també fou un humanista projectat al món de les lletres i en l'ajuda del proïsme, no va ser un home prolífic en publicacions, per això el valor de la seua obra, pel que fa a la matèria que ens ocupa, cal buscar-lo en el seu herbari a través del qual ens ensenya el paisatge vegetal dels nostres pobles.

Així, doncs, és com aquest tan gran personatge gaudí molt prompte d'una gran competència i essent encara un «recién licenciado» ja fou requerida la seua col·laboració per l'Acadèmia madrilenya en la confecció del nou *Diccionario de Farmacia* (Madrid, 1859), el qual, juntament amb els treballs referits, li suposarien gran reconeixement i estar citat per autors tan notoris com Vilanova i Piera, Tei-

xidor, Roldán, Font Quer, etc., i guardonat amb distincions de les entitats mèdico-farmacèutiques més importants d'Espanya.

La seua enorme capacitat intel·lectual i de treball quedaren plasmes en les seues publicacions: «Unes dedicades a temes exposats en una alt nivell científic, unes altres amb expressions més planeres destinades a transmetre els seus coneixements als iniciats, divulgar algunes opinions personals i l'interès per la història pàtria. El seu entusiasme es comunicava a tots aquells que s'interessaven per qualsevol de les múltiples qüestions que ell dominava. Posseïa les qualitats d'un mestre.

Amb aquestes ventures i desventures Joaquim Salvador i Benedicto visqué la seua prolífica i fructífera vida fins el final de la seua existència el 1896.

Que aquestes línies siguen en testimoni del seu record si és que la memòria col·lectiva l'ha oblidat.

RAFAEL MONFERRER
I GUARDIOLA

(*) Sobre la biografia i publicacions de Salvador i Benedicto, cf. «D. Joaquín Salvador y Benedicto. Necrologia». *Boletín del Instituto Médico Valenciano*, 24 (1895), 123-133, i el nostre treball en elaboració *Joaquín Salvador i Benedicto (1827)-(1896) i el catàleg d'etnobotànica (1866)*, el qual resta a disposició de qualsevol persona interessada.

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol. 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

COMARCA

NOTICIES DE VILAFRANCA

VI JORNADES D'ECOLOGIA I MUNTANYISME

La darrera setmana de setembre es van celebrar a Vilafranca les «VI Jornades d'Ecologia i Muntanyisme», organitzades pel Centre Excursionista i pel Grup Ecologista de Vilafranca.

Van començar els actes el diumenge, dia 22, amb una excursió cicloturista a la Pobla del Bellesar. Es van emprendre dues rutes, una per a bicicletes de muntanya, pel Racó dels Calvos cap al Bovalar, fins el Pi del Comuret. L'altra, per la carretera amb les bicicletes de passeig. Tots dos grups es van reunir per dinar i jugar a l'albereda que està a la vora del pont gòtic de la Pobla.

Al llarg de la setmana es van fer projeccions de vídeo sobre escalada i excursionisme i col·loquis.

Va tenir molt d'èxit la projecció del vídeo «L'Estrella i el Castell del Majo», realitzat per Centre Excursionista de Vilafranca i dirigit per Ignasi Llopis, l'any 1987.

Interessant i distret va ser el debat sobre «Ecologia i progrés», on es va insistir, sobretot, en els problemes ecològics del poble.

D'èxit de públic es pot qualificar la conferència sobre Nicaragua. Poques vegades ha estat tan ple el saló d'actes de la Casa Social de Vilafranca com la nit que tres membres del Grup Ecologista, Oscar, Lledó i Llosar, van contar les seues experiències sobre el viatge que van fer aquest darrer estiu a Nicaragua.

Però l'acte més esperat per tots els aficionats a l'excursionisme es va realitzar el cap de setmana. Dissabte, dia 28, més de 70 participants, amb les motxilles al muscle, van emprendre el camí de l'Estrella, un poble abandonat, situat a 8 kilòmetres de Vilafranca, al terme de Mosquerola.

La contemplació dels paratges agrests, els jocs al voltant del foc de campament i la monumental paella per dinar el diumenge, van ser alguns dels fets més destacats de la bonica excursió que va concloure el diumenge, cap a les sis de la vesprada, a la plaça En Blasco de Vilafranca.

Com a complement d'aquestes jornades, dos fotògrafs del Centre Excursionista, Ildefonso Fabregat i Raül Colom van preparar una exposició de fotografia sobre els masos del poble.

Aquestes fotografies, en blanc i negre, són un bon fons documental que el Centre Excursionista guardi, dins de la seua tasca de coneixement i preservació de l'entorn natural de Vilafranca.

Aquestes jornades han sigut el primer pas d'una etapa de col·laboració entre dues entitats que estimen i treballen en la conservació dels paratges naturals de la comarca dels Ports.

JOSEP M.*

CONSELL LOCAL DE LA JOVENTUT

Dijous, dia 10 d'octubre, es va constituir a Vilafranca el Consell Local de la Joventut.

Participen en aquest organisme, promogut pels joves, però amb voluntat d'integrar a joves i grans, a més de dos representats de cadascuna de les associacions i institucions del poble, persones interessades en treballar en la vida cultural i esportiva de Vilafranca.

En l'assemblea fundacional es van definir els principals objectius que s'intentaran aconseguir. Són els següents:

— Dinamitzar la vida cultural i esportiva de Vilafranca.

— Coordinar les accions de les institucions i associacions del poble.

— Organitzar campanyes i activitats.

— Ser el portaveu de la joventut i difondre l'opinió de les associacions representades.

Els membres del Consell, conscients que la vida cultural i esportiva de Vilafranca té moltes mancances, creuen que la millor manera de corregir-les és no deixar-ho tot en mans de l'Ajuntament i de les accions esporàdiques de les voluntàries associacions, sinó la d'arrimar tots el muscle, cadascú segons les seues possibilitats.

Les primeres accions del Consell han estat l'organització de dos cursos: Un per estudiar valencià i l'altre per aprendre el Ball Pla, el ball típic per excel·lència de Vilafranca.

També s'ha encetat una campanya cívica amb la finalitat d'integrar tots en la tasca col·lectiva de mantenir el poble en les millors condicions, més net i més bonic.

Al llarg del temps, el Consell anirà desenrotllant altres activitats i campanyes per augmentar la qualitat de vida del poble.

JOSEP M.*

ELECCIONS MUNICIPALS A LA COMARCA DELS PORTS

El passat 26 de maig, a més a més de les eleccions autonòmiques, es van celebrar comicis als nostres ajuntaments. Per un error de tramesa no va ésser possible que en el número anterior de la nostra revista sortiren els resultats d'aquestes eleccions en la nostra comarca.

D'aquests comicis cal assenyalar els bons resultats del Partit Socialista Obrer Espanyol que va aconseguir la majoria absoluta en gran nombre d'ajuntaments de la comarca dels Ports, a excepció de Sorita, Palanques i Castellfort. També cal dir que per primera vegada els socialistes van accedir al poder en la ciutat de Morella, aconseguint l'alcaldia Xavier Fabregat amb una diferència de 207 vots sobre el candidat popular José Vives.

En la localitat de Vilafranca, Roger Tena (PSOE) va aconseguir la majoria absoluta front a quatre partits més que es presentaven a les eleccions. La candidatura va treure 7 regidors front a 1 del Partit Popular, 2 del Centre Democràtic i Social, 1 de Esquerra Unida i no cap Unió Valenciana.

Des d'ací volem felicitar tots els elegits i brindar una volta més per el triomf de la veu del poble en unes urnes i per la gran participació que hi ha haver en la comarca dades d'un 81 % en la ciutat de Morella.

JOAN CARLES MARCOBAL

VISITA DEL GOVERNADOR CIVIL A LA COMARCA DELS PORTS

El Governador Civil de Castelló, Adolfo Sánchez Morón, va visitar la comarca dels Ports, els passats dies 26 i 27 de setembre.

Els temes que va tractar en la seua visita van ser: en primer lloc, el problema de l'estat de la caserna de la Guàrdia Civil del Forcall, amb els alcaldes interessats, es va donar com a solució el trasllat provisional dels membres d'aquesta caserna a la de Morella fins la propera reordenació a tractar en el Congrés de Diputats. Per altra banda, també va parlar amb els membres de l'Ajuntament de Morella sobre el nou traçat de la carretera N-232 al seu pas del terme de Morella amb l'eliminació d'un gran percentatge de les actuals revoltes.

Sánchez Morón també va visitar els boscos afectats per la contaminació, les instal·lacions de la Fàbrica de Giner, i també va inaugurar els nous locals reequipats de l'Institut Nacional de la Seguretat Social de Morella.

LA MATA

Amb la conversió en Sala de Festes i Actuacions, del vell (i no pas antic) forn de la vila, ha començat la segona fase de les obres de l'Ajuntament.

La primera part d'aquestes reformes va estar destinada a la creació de noves oficines, pel secretari i la Cambra Agrària, així com l'Arxiu de documentació municipal, i un saló d'actes i reunions.

Ara, amb la remodelació dels baixos, diversitat d'opinions han sortit al carrer, originades per l'enderrocament del forn, la qual cosa ha permès tornar a rescatar els tres arcs de mitja-punta de l'edifici, en detriment d'un forn que ha estat fora de servei des de fa una vintena d'anys i que actualment no podria funcionar pel mal estat de conservació, tant del mateix com de les instal·lacions.

EXPOSICIÓ

L'artista gràfic Montxo Monfort, expose del 7 al 31 de desembre, a PICTOGRAMA (Gaibiel, 8. 12003 de Castelló).

DONACIÓ D'ORGANS I DE TEIXITS

Els transplants d'òrgans i teixits són l'única alternativa per al manteniment de la vida de molts pacients (transplantaments cardíacs, hepàtics, pulmonars). En altres casos permetem una important millora en la seua qualitat, en permetre la vida sense necessitat de diàlisi, o poder recuperar la visió perduda en casos de malalties de la còrnia (transplantaments renals de còrnia). A l'igual de la sang, els òrgans i els teixits per a transplantaments sols es poden obtenir de donats...

Formalització de la donació

Mitjançant la tramesa de sol·licitar la l'adreça:

Conselleria de Sanitat i Consum
Apartat núm. 39 F. D.
46080 València

o bé crideu per telèfon al
900/52 11 52.

El text de la sol·licitud

Desitge fer-me donant d'òrgans, perquè després de la meua mort puguen ser utilitzats per a la curació d'altres personatges, amb la condició expressa que no hi existisca cap tipus d'ànim de lucre.

www.elsports.com
Tortosa, 10 de desembre de 1991

§

Publiquem en aquesta secció un article de Mn. Joan Antoni Martínez en relació als límits diocesans, aquest article va ser publicat a EBRE INFORMES/MIGJORN, núm. 649, de 24 de gener de 1991. Encara que ja ha passat un temps des de la seua primera publicació, és molt interessant perquè ens dóna una claredat en l'exposició i en les idees que el fan molt definitiu i la seua refutació es impossible, només pot intentar-se per part de grups interessats, potser políticament?

Mn. Joan Antoni Martínez és un capellà nascut a la Pelejana que ha servit pastoralment a diversos indrets de nostra diòcesi i a Xile (Tortosa, Tirig, Bot, Concepción) i que actualment és el rector de la parròquia de Sant Jaume a Remolins-Tortosa; té estudis de filosofia i teologia i és un home molt identificat amb tot el que representa la nostra terra i la nostra cultura.

ELS CONFLICTES AL BISBAT DE TORTOSA

Des que el 13 de maig d'enguany l'arquebisbe de Barcelona s'acomiada de la seva antiga seu de Tortosa, els tortosins van començar a fer-se conjectures: qui serà el bisbe de Tortosa?, quan serà nomenat? A hores d'ara, però, nou mesos després, el bisbat de Tortosa encara es troba orfe de bisbe.

Interinament, el bisbat és governat per l'Administrador Apostòlic, Dr. Jesús Carda i Pitarch. Roma no té massa pressa per nomenar el successor del Dr. Carles a Tortosa. Saben que una diòcesi té prou força per tirar endavant sense bisbe, almenys per una temporada. I pot ser que aquesta llarga espera inclogui la seva pedagogia, que la gent del carrer, d'antuvi, no entén. Primer pot purificar de l'enyor pel bisbe que ha deixat la diòcesi (i en aquest cas a Tortosa convé que l'espera sigui llarga) i, en segon lloc, també crea el deler pel que vindrà.

La ciutat de Tortosa, almenys, sent la buidor de la figura del bisbe. És l'únic que li queda, que li dóna presència de capitalitat a la que va ser la tercera ciutat dels Països Catalans, i ara no pot ser ni vegueria a Catalunya. Les portes tancades del gòtic palau episcopal fora de les hores d'oficina pel matí, als tortosins els fa delejar cada dia el nomenament d'un nou bisbe.

Durant aquest interregne, s'han produït fets que cal comentar i que són altament simptomàtics. El primer tret va ser la publicació d'una carta del rector de la parròquia de Catí, mossèn Joaquim Obón, a un diari de Castelló, fa uns mesos. Cal tenir present que la ciutat de Tortosa, com a capital del bisbat, es troba al bell mig de dues meitats, una del Principat i l'altra del Regne de València. La carta demanava la segregació de la meitat valenciana i annexar-la a l'actual diòcesi de Segorb-Castelló.

Això suposaria que el gran bisbat de Tortosa, que arribava de l'Hospitalet de l'Infant fins ben a prop de Sagunt, quedaria reduït a una diòcesi com un mocador de butxaca. Al 1960 van retallar fins a Alcalá de Xivert, on ara parteix amb el bisbat de Segorb-Castelló, i això per obra i gràcia del concordat que el govern de Franco tenia amb la Santa Seu. Anteriorment, al 1955, també el mateix bisbe Moll ja havia cedit, en virtut del mateix concordat, l'arciprestat de Calaceit, tot ell de parla catalana, al bisbat de Saragossa, essent Calaceit de la província de Terol.

L'esperit del Concordat era el de fer una mena de sacre imperi en el què l'Església en fos el suport de la denominació política. La lletra consistia en conformar els límits dels bisbats als de les províncies.

El segon tret ha estat una entrevista a l'esmentat mossèn Obón feta per l'emissora de Ràdio Cadena Catalana a la ciutat de Tortosa, la qual entrevista va aixecar la polèmica a nivell popular. Després, taules rodones per la ràdio a les emissores locals, articles a la premsa, que han encetat a la ciutat i a la diòcesi la guerra de la «Sede Vacante».

També es rumoreja que ha corregut una carta col·lectiva per demanar a la Nunciatura la segregació de la part de la província de Castelló, i es diu que ha estat signada per una quarantena de capellans. L'Oficina de premsa del bisbat ha declarat als mitjans de comunicació que la segregació és impossible. La gent de la ciutat està indignada i lliga aquesta a les precedents polèmiques: si Barcelona se'ns vol emportar l'aigua del riu i València ens pren la meitat del bisbat, amb què quedarem?

Fora d'aquests comentaris guardaires, convé una anàlisi dels fets des del punt de vista eclesial i polític, que són les dues vertents de la polèmica.

I això partint del fet que qui ha aixecat la llebre no ha estat el poble cristià, sinó el clergat. El mateix mossèn deia en l'entrevista, que la gent de les parròquies no en sap res del problema. Això revela que les parròquies no són pas comunitats cristianes amb vot i veu i són els capellans els qui fan i desfan.

A vint-i-cinc anys del Concili és molt greu dir que la gent de les parròquies no en saben res en matèries tan importants com són l'elecció del seu bisbe, o la segregació d'una bona part del seu bisbat. Això indica un divorci entre el pastor i les ovelles i, si més no, un allunyament entre tots dos. Però, a més a més, les raons que es donen per a la segregació no són de tipus pastoral o eclesial. Són raons polítiques.

A l'entrevista per ràdio, mossèn Obón donava com a raó «la por al catalanisme cada vegada més fort que ve des del bisbat de Tortosa». Es referia a què, des de fa poc, el bisbat de Tortosa fa quasi tots els documents i comunicacions bilingüament, si bé s'ha de tenir present que el bisbat de Tortosa no té ni un sol poble de parla castellana. En el fons ve a dir que voldrien que tots els documents fossin en castellà pel fet que és la llengua oficial d'abans, i de no fa tants anys, al bisbat de Tortosa.

Alliberar-se de la llengua del poble és una manera de no entendre's a l'hora de fer Església; vendre's a algú que no és el poble per tal de fer un imperialisme cultural que, en aquest moment, ja no és tan sacre. Potser es vol amargar, o justificar, el pecat de què el poble parla una llengua a la plaça i una altra a l'església, i els pastors no han fet res per a què la llengua de la plaça entri a l'església. És trist constatar que quan la gent cita l'Evangeli el cita en castellà, perquè no se li ha ensenyat en la llengua pròpia amb la que s'expressa. A hores d'ara, encara hi ha poques parròquies que emprin la llengua del poble als arciprestats de Morella, Vinaròs i Sant Mateu, que és d'on, principalment, han sortit els signants de la rumorejada carta al nunci.

Dissortadament, al bisbat de Tortosa es va voler entendre que la llengua vernacle de la que parlava el Concili referent a la litúrgia, era el castellà, i no la llengua del poble; és per això que la gent entén que la litúrgia és una cosa encarcarada i llunyana que s'ha de fer per obligació i no per devoció. Més a més es

demana que el nou bisbe sigui valencià, argumentant-se que així plauria a tots, mentre que un bisbe català crearia subsceptibilitats a la part valenciana, de la qual cosa es dedueix que els catalans tortosins són més tolerants que no pas els valencians tortosins; en bona justícia, si el bisbat és meitat i meitat, seria lògic que darrera un bisbe valencià (el bisbe Carles) hi hagués un bisbe català.

A mi m'és completament igual que sigui valencià o català, si el bisbe que ve té consciència de ser bisbe d'un poble que per a tot usa una mateixa llengua i llavors, conseqüentment, s'entrega a la seva missió pastoral. Perquè, en demanar-se un bisbe valencià en el fons es vol un home que torni a fer les coses en castellà, sabent que molt del clergat valencià, per galvana, no empra la llengua del poble a la litúrgia, i això que posar-se al dia no costa tant, com bé ho ha demostrat el bisbe Carles, que és valencià.

Confiem en què Roma, que té un bon servei d'informació, elegixi un home (valencià o català, és igual) que sigui el suficientment cult i preparat com per a saber emprar la llengua del poble del qual ha de ser el bisbe. La missió principal del bisbe és la paraula, i no seria un bon bisbe el qui restaurés una llengua que no és la que surt del cor.

L'antic bisbat de Tortosa té una unitat ètnica envejable per a un bon servei pastoral. Poc a poc, però, l'han anat trossejant i les raons mai no han estat pastorals. Si ara, per raons de conveniències personals, i aprofitant l'absència de bisbe, els propis capellans la volen tornar a trossejar, això ja és impensable, com ho ha dit l'Oficina d'informació del bisbat de Tortosa.

JOAN ANTONI MARTÍNEZ I GARCIA

ORELLA ESCRIVANA

* ENDESA (Empresa Nacional D'Orelles Escrivans, S. A.)

Du el ministre d'Indústria i Energia (per entren'ns, l'amo d'ENDESA i ENRESA) que la ubicació del cementeri nuclear no se decidirà fins el 2015, o sigui que parlar d'això és només per a que els polítics diguen coses per dir-les. Ara resulte que a més de «intellectuals» per oposar-nos a la llei Corcuera, som «polítics» per oposar-nos al cementeri. Per favor, senyors ministres, deixeu d'insultar-nos...

* EXPO-ORELLA 92

També diuen que per la ràdio (no cal dir quina emissora, només en tenim una...) s'ha dit que a l'EXPO de Sevilla els valencians tindrem pavelló a on «ho ensenyaren tot» (!?). Hi haurà una representació del patrimoni gastronòmic de totes les comarques i una tenda (naturalment!) de productes artesans. També ens hem assabentat per cert periòdic de Catalunya que el coordinador del pavelló dedicat al medi ambient es l'INI «(.....) cuyas empresas no se distinguen precisamente por su alta sensibilidad ecológica».

* EL PEPE DE VALÈNCIA-CIUTAT ÉS DIFERENT DELS PEPES DE CASTELLÓ I CATALUNYA

Tenim notícies que el president provincial del PP, Carlos Fabra, és bastants més intel·ligent que els seus companys de València-ciutat, i no en vol saber res de fantasmades i conflictes lingüístics «aliens a nosaltres». I és que ací no existeixen eixes polèmiques perquè els populars «no hem de compartir cap espai polític». Els populars catalans (entre els que tenim un parell de «paisanos», com sabeu...) també ho tenen claríssim...

* PARAIGÜES CONTRA LA PLUJA ÀCIDA

Tinc a un retall d'un diari de la capital (Castelló, s'entén...) que els que manen el «cotarro» del turisme s'han inventat una «marca-paraigua» (contra la pluja àcida?) per promocionar el turisme valencià. Aixina, a més de ser un tros del «Maltrago» i de la «Costereta del Asaar», ara

serem de la «Mediterrània». (Veges tu quin descobriment...)

Furgant més per la premsa també cal anotar que els dos primers empresaris de tot l'estat que han estat detinguts (per la Policia Autonòmica de Catalunya, a Rubí) per delictes ecològics, han eixit en llibertat el dia següent (9 d'octubre, ja és casualitat...) pagant un «quilo» de fiança cadascun. Com que seguien abocant residus, els policies van haver de tapiar els «desaigües» per ordre judicial.

* DICCIONARI ORELLUT

AUERO/A (adj) relatiu/va a la revista AU! S'usa generalment en expressions del tipus: «Tu també eres un d'eixos auroeros?» No s'ha de confondre amb un «pájaro de mal auero»...

SOFRES (fem. pl.) a l'Antic Règim, els serveis personals procedents dels mals usos i les consuetuds iníquies (dret de cuixa, etc...).

* SIL·LOGISME ORELLUT

Si uns quants regidors d'Anchuras estaven a la nòmina del Ministeri de Defensa i ENRESA compre les voluntats d'alguns alcaldes del voltant de Vandellòs...

(No vaig poder escoltar bé la conclusió...)

* ORELLA RADIOFÒNICA

Trobo un nota recordant que a les nevades de l'any passat estave incommunicat el «pueblo de Ares del Maresme» (Antena-3 Radio dixit).

* DIPUTACIÓ ÀCIDA

«Al·lucinat es va quedar un dels nostres corresponsals quan va vore a la Guia Telefònica de Terol, un anunci d'aquella Diputació a on en un mapa amb molts dels monuments d'aquella noble terra dibuixats en destacave una curiosa esplèia amb un campanar altíssim (de 343 m.). Per cert que devien estar beneint alguna cosa, perquè al dibuix ix una fumarina considerable d'encens o producte similar.

* ORELLA CALCULADORA

I ara parlarem de diners, perquè hem tingut accés a les estadístiques del que ha contribuït la comarca al

DOMUND'90 i CONTRIBUTIÓ'89. Com ere de suposar, som d'una generositat supina i som els que més donem al Domund de tota la diòcesi (118'35 pts/hab. contra 45 de la diòcesi) i tenim el poble més generós de la diòcesi (Xiva: 505'79 pts/hab.) i el segon més «agarrat» (La Pobla de Benifassà: un duro per habitant).

I si parlem d'impostos, la comarca va pagar l'any 89 de contribució urbana i rústica, l'astronòmica quantitat de 20.921.252 pts. Vint-i-un quilos que només representen el 0'728 % de la província, el 0'071 % del País i el 0'009 % de l'estat. Per posar una comparació d'aquelles odioses, el poble de les Alqueries («del niño perdido») pague més que tota la comarca junta. En Rústica, el poble que pague menys és Villores, amb 2 contribuents que es espartixen les 2.874 pts. que cal pagar. En Urbana és Olocau el que «només» ha de dividir 86.430 pts. en 197 rebuts. No cal dir que el que més pague en rústica és Morella, i en urbana Vilafranca.

* ORELLA MESETÀRIA

I per cert, per aquells tossuts que encara no han comprés la utilitat del valencià a l'escola vegeu una oferta de treball d'un diari madrileny.

«Compañía perteneciente a Importante Grupo Internacional selecciona para sus oficinas centrales en Madrid 4 JOVENES CON ALTO NIVEL DE IDIOMAS, para atender telefónicamente a nuestros clientes. Se requiere: edad 20-28, dominio del inglés (se valorará un 3.º idioma: francés, alemán, catalán, italiano) y mecanografía.»

* UNA PREGUNTA

¿Per què els diaris de Castelló porten la programació de les emissores grosses de ràdio i no la de les emissores d'àmbit més provincial/comarcal?

* LES MÀQUINES PER ALS QUE PATEIXEN LA NEU!

Un any més les màquines de llevar la neu estaran a Sant Mateu. Segons l'opinió d'alguns és perquè el servei meteorològic dels EUA ja han previst que serà el lloc on les nevades seran més intenses. N'hi d'altres que opinen que des de Sant Mateu es més fàcil baixar-les a la cavalcada del pregó de la Madalena.

BIBLIOBÚS

CENTRE D'INFORMACIÓ, DOCUMENTACIÓ I ASSESORAMENT JUVENIL

El Bibliobús de la Diputació es una biblioteca mòbil que recorre distintes localitats de la província. Su misión es la de acercar el libro y llevar la lectura a todos los habitantes de los pueblos de las Comarcas de Castellón que carecen de Biblioteca Pública o Centro de Lectura.

Durante este curso se visitarán las Comarcas del Alto Palancia y Els Ports, siendo 28 las poblaciones a las que se da servicio.

Al mismo tiempo sirve de enlace de estos pueblos con la Biblioteca Cultural que la Diputación tiene creada, con sede en el Servicio de Publicaciones.

El Bibliobús efectúa sus paradas en lugares de fácil acceso próximos a zonas céntricas y centros escolares, con una periodicidad quincenal.

Para acceder a este servicio de préstamo de libros es necesario, disponer de un carnet de Socio, requiriéndose para ello una fotografía tamaño carnet y una fotocopia del D.N.I., y en caso de ser menor de edad, solamente la fotografía.

Desde el curso pasado el Bibliobús incorpora un nuevo servicio, se trata de una oficina de Información, Documentación y Asesoramiento Juvenil, dependiente del Institut Valencià de la Joventut.

Su objetivo es facilitar el acceso de los jóvenes de los medios rurales a toda la información necesaria para el desarrollo de sus actividades.

La información que facilita es muy variada: oposiciones, becas, concursos, excursiones, viajes, información laboral, grupos musicales, exposiciones, conciertos, direcciones, etc.

Todos los servicios que presta el Bibliobús son gratuitos.

ALTO PALANCIA

Huesos	10:00
El Escor	11:30
Pina	13:00
Castell	14:30

Castellón	10:00
Almudra	11:30
Arroyo	13:00
Gajane	14:30

Tenosa	10:00
Toda	12:00
Besaya	13:00
Higueras	15:00
Porta	17:00

Gabiel	10:00
Mont	12:00
Algora	14:30
Yol	16:00

ELS PORTS

Oliva	10:00
La Mota	11:25
Tudela	12:00
Ponil	15:00

Castellón	10:30
Vallbona	14:00

OCTUBRE

2	3	4	5	6	7	
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

NOVIEMBRE

1	2	3	4			
6	7	8	9	10	11	
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

DICIEMBRE

1	2					
4	5	6	7	8	9	
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

ENERO

1	2	3	4	5	6	
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

FEBRERO

1	2	3				
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28			

MARZO

1	2	3				
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

ABRIL

1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30					

MAYO

1	2	3	4	5		
7	8	9	10	11	12	
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

JUNIO

1	2					
4	5	6	7	8	9	
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

Diputació de Castelló

CREACIÓ

Reproduïm a continuació el conte de la nostra col·laboradora que va guanyar el Concurs de Contes Alambor. Agraïm a aquesta Associació Benicarlanda el permís per publicar-ho.

PIN - UP

Pilar Alfonso

A Sheila, Lledó i Jesús

"a picture of a sexually attractive girl, when partially or totally undressed."
"U.S. designed to be hung from a wall: a pin-up lamp."

I

(MATÍ, 8 h. 17 min.)

Ai, senyor, pensava que no seria capaç d'aconseguir-ho! I quin tall de mentides no li he hagut d'amollar per tal que fos ella qui deixàs el Jaume al col·legi. La veritat és que em penso que no s'ha empassat ni una paraula de tot el que li he dit. Mentre li explicava que havia d'arribar una hora abans al treball hi havia tant d'escepticisme als seus ulls que, per uns segons, he temut no tenir prou forces per continuar. Tanmateix, en arriscada cabriola mental, he enllaçat amb la història de la malaltia de Joan i tot seguit amb la del tràfic infernal de les vuit trenta del matí. "És millor que eixiu al quart si vols arribar a les nou al despatx i que el nano no faça tard a escola". No baixen i és el quart passat. Si tarden molt més tot el meu esforç haurà estat inútil. Mira-te'ls, s'acosten al cotxe. Ep, atenció si em veuenestic perdut. Arranquen. Un semàfor. L'altre... per fi es perden enllà de la benzineria. Ja hi som: el moment de la veritat. Net el terreny, ja puc tornar cap a dalt. Tinc poc més de mitja hora per enllestir-ho tot. Espero que no fallaran les meues indagacions: 21 de juliol, entre les 10'30 i les 12 h. Ahir a migdia quan pujava amb les barres de pa vaig descobrir el senyal en un raonet (part superior esquerra) de la porta. Resultava gairebé imperceptible, només una anàlisi exhaustiva com la meua podia descobrir-la:

Feia més d'una setmana que l'esperava. Per començar em cal buscar la carpeta amb els fulls de les indicacions. Anit, quan escrivia l'última, la Marta va estar a punt de sorprendre'm in fraganti.

La primera l'hauré de col·locar en lloc ben visible. L'ha de veure només entrar. L'espill del rebedor és ideal. Convindria que fos més gran i d'un color més cridaner. Clar... aquells fulls rojos que

dissabte passat li vam comprar al Tomàs, com no hi hauré pensat abans? Tornaré a fer-la. Ja la tinc.

Si les meus càlculs són correctes, és just avui que ens has de fer la teua esperada visita. Porto dies pensant cada detall amb la preocupació que res no haja quedat en l'aire.

A cada habitació trobaràs penjades les indicacions que m'han semblant necessàries. Crec que és millor de començar pel dormitori que hi ha en entrar -a l'esquerra d'on has trobat aquesta nota-. És el nostre. Després hi ha la cuina, el menjador-saleta i, per acabar, les habitacions dels fons, situades en l'altre corredor.

Segueix les meues instruccions, tens temps de sobra.

Desitjant que tot vaja bé, et saluda

Tomàs

PD. A la tauleta de nit hi ha alguns bitllets. Poes, sempre anem escassos de diners, nosaltres.

No és possible: les nou passades. Joan, amb l'afició que li ha agafat al nou càrrec "Cap de Secció", me marmolarà tot el matí i per si faltava alguna cosa avui em toca mostrador. Ara que ben mirat potser serà millor, això em permetrà de desconnectar més fàcilment dels meus pensaments. Espero tenir més gent que mai, avui. Els atendre a tots amb molt de gust. "Sí, sí, senyora, per cobrar cal que hagueu cotitzat com a mínim deu anys". "No, la pensió no l'ha pot sol·licitar fins que no tingue els seixanta anys complits". "Què vol canviar de metge? Puge a la tercera planta. Adéu, senyor, bon dia". "Tranquils, no passen pena, que a tots els ha d'arribar el torn". "Si se'n va de vacances el que ha de fer és sol·licitar el volant de desplaçament.

...
- No, no ha de pagar res.

...
- Sí, li'l fem en un moment. Només cal que li ho digue a aquella senyoreta del mostrador d'allí enfront.

...
- Clar que podrà anar al metge del seu poble sempre que vulgue".

Només acabar la meua jornada vindré cap a casa. Vull arribar d'hora per veure com ha anat la cita, telefonar a la Marta i explicar-li-ho tot.

II

(13 h. 14 min.)

Quina sort, tio, no han passat la balda. Una lleugera pressió amb el D.N.I. i a dins. Un joe de xiquets. Què és això? Semble el plànol d'un pis. I el paper roig del costat? És una broma açò o què? Qui és el tal Tomàs? I què m'explique a mi d'indicacions i de càlculs? Serà cretí el col·lega, diu que alguns bitllets: quatre mil miserables pessetes, tantes instruccions per a quatre mil peles de merda. I no s'ha acabat la festa encara, a la pantalla de la tevè hi ha una altra noteta.

El vídeo i la tele, com pots comprovar, no són gran cosa si bé a nosaltres ens fan el seu servei, no cregues. Ara estàvem pensant de canviar la tele per una de més gran i deixar aquesta per a l'ordinador. Quant als vídeo-cassettes tots tenen escrit al lloc la relació que contenen. T'agrairia que ens deixasses Casablanca. Raons sentimentals, com suposaràs. "Sempre ens quedarà Casablanca", ja saps.

Ah! els tens desendollats. Només cal que estires els cables.

Llàstima d'esparadrap! Qui deu ser eixe Casablanca? A aquest tio li falla algun fusible i s'haurà pensat que vinc amb un camió de mudances. No en necessito cap dels teus vídeos, ni la tevè tampoc. Segur que junts no fan ni quaranta mil duros i deuen tindre el numeret marcat per algun racó. El paio és un galles que vol fer-se el graciós i es pensa que em fotrà, que agarraré aquestes merdetes que m'ha preparat i em deixaré enxampar als quatre dies per la pasma, però no sóc cap aprenent, jo. El molt pallasso pateix pel lloro també.

... dels discos, si no et fa res, deixa els de Georges Brassens. Per la Marta, com veus, s'ha quedat completament out.

... i entre els llibres. El **alep**. Ens encanta "Emma Zunz". El coneixes? És la memorable història d'una venjança.

Jo què he de conèixer eixa tia, ni l'altra tampoc. Em penso que he anat a parar a un manicomi, com a mínim aquesta és una casa de bojos que van penjant paperets per tot arreu i que volen fer-me creure que ja ho sabien que avui, precisament avui, vindria a polir-los el niu, i al Casablanca eixe, a l'Emma no sé que més i al Braser o Brases o la mare que el va empaquetar a l'imbècil dels fullets ni els conec ni els vull conèixer. Quan ho entendran que només busco calés? CA-LÉS. PAS-TA-GAN-SA. BIT-LLETS. I que els seus condemnats vídeos, tevé, estereos se'ls poden clavar per on els capien, que no els necessito, no-els-ne-ces-si-to. Ara que tu, Tomaset, ho tens clar, per xulo; les quatre mil me les penso beure totes aquesta nit i al Casablanca i família me'ls enduré, els faré donar una volteta i després el tiraré tots juntets, per a que tinguen bona companyia, al primer container que trobare. Segueixes?: tots juntets al fem? I si vas fent el fava t'asclaré totes les maquinetes, totes, la tevé, el vídeo, l'ordinador, l'estéreo i la nevera i la cuina i la rentadora i el minipimer i el secador i el telèfon i el ventilador que, per cert, ja t'hauria pogut guipar abans i m'hauria ajudat a passar la calorada que m'has fet agarras, hòstia.

I III

(MIGDIA. 15 h. 7 min.)

"Els he avisat, jo. L'he descobert quan passejava els gossos, per la finestra".

La senyora Isabel en veure'm ha dirigit contra mi les seues paraules misterioses. El carrer presenta un enrenou inusual: centenars de xiquets observen amb ulls esglaiats i mig amagats entre els vehicles, la gent va i ve nerviosa, un cotxe de policia roman aturat just davant de casa. Dins endivino (al seient del darrere) un cap; fora dos policies, perfectament uniformats, parlen amb quatre hòmens que, passats uns minuts, aconseguixo identificar. Es tracta de Vicent, l'amo del bar de la cantonada; Xavier, el veí del quart; un home major que viu a la finca del costat de la meua i del qual desconec el nom i l'home de la senyora Isabel. Encara no entenc res, tanmateix començo a témer el pitjor.

"És un xic jove. No deu tindre més de vint-i-cinc anys. Moré, cabell curt, vestit amb vaquers i un jersei verd. A més portava el braç dret embenat fins el colze. Me l'he creuat a l'escala quan baixava els gossos. Eren poc més de la una. M'ha saludat amablement.

Després des del descampat, mentre vigilava els gossos, he mirat cap ací i l'he vist a l'interior per una de les finestres del menjador. Quin ensurt! No m'ho podia creure. He pujat corrents a dir-li ho al meu home i de seguida hem telefonat a la policia. Als deu minuts ja eren ací, sort que el xicot ha tardat prou en eixir, més de tres quarts d'hora. Els policies l'esperaven al replà. M'havien preguntat si anava armat. Els he contestat que no ho sabia però que tenia cara de bona persona".

A poc a poc vaig comprenent que tot el meu treball, totes les hores de cavil·lacions, tota l'espera i les mentides d'aquest matí no han servit, finalment, per a res, que un imprevist ha aconseguit anihilar-les de sobte, que l'atzar d'algú que trau a passejar uns gossos en el moment exacte (ni cinc minuts abans ni dos minuts després) ha acabat amb els meus esforços. Sempre la tafaneria d'uns i la impuntualitat dels altres!

"I sap què és el més estrany? Que quan ha eixit només portava dos discos, un llibre i un video-cassette.

Jo ja ho deia, que pareixia un bon xicot..."

Les finestres s'han vist inesperadament poblades de caps encuriosits mentre al carrer es formen rogles de veus que expliquen absortes el cas. Sento el sol que cau sobre nosaltres amb la convicció d'una esposa roent i malhumorat avanço cap al cotxe de la policia per identificar-me. Durant uns segons, el detingut i jo intercanviem idèntiques mirades de menyspreu i contrarietat.

(Aquest conte fou guardonat amb el 2n. PREMI DE CONTES "ALAMBOR" per un jurat format pels senyors: Josep Igual, Ramon Paris i Josep M. San Abdon).

HISTÒRIA DE "PIN-UP"

Pilar Alfonso

Totes les històries, fins i tot les més fluixetes, van creixent a partir d'una sèrie d'això que anomenem idees, i sol ser divertit de repensar aquestes idees primigènies, a posteriori. Per a mi, és

prou més interessant, per exemple, el procés que em va menar a "Pin-up" que la història acabada.

"Pin-up" va nàixer de la imatge d'un escarabat, d'una cuca. M'explico: hi ha un conte de la Patricia Higsmitth que es titula "Notes d'un respectable escarabat" on el protagonista ens conta la seua vida i la de la seua família a l'Hotel Duke, situat —segons explica— en una de les cantonades de Washington Square. Sempre he tingut la sospita que la senyora Higsmitth havia començat a escriure aquell conte un matí que —en llevar-se d'hora— va trobar un escarabat negre i formós dins la sabata, o bé pujant per alguna paret, al safareig de la cuina o a qualsevol altre indret. Eixes coses passen, sobretot a l'estiu. ¿O no?

Doncs bé, durant una temporada —l'hivern passat— em va obsessionar prou la idea que algú havia d'entrar a casa a robar-me. Tot recordant la història de les cuques em repetia: "si fosses Patricia Higsmitth en trauries un conte, d'aquesta obsessió".

Els dies passaven lents i freds quan, de sobte (no sé ben bé perquè), tot allò de les cuques i el robatori imminent ho vaig lligar amb la imatge de les star-girls de Hollywood que a la gran època dorada començaren a ser exhibides en fotografies més o menys provocatives que tothom penjava per les parets amb una agulla del cap. S'anomenaven, precisament, "pin-up". La història estava ja en marxa. Només faltava verbalitzar-la.

Fou aleshores que em va arribar la convocatòria del Premi Alambor. Vaig traure la vella Olivetti i m'hi vaig posar. Malaauradament, però, he pogut constatar amb absoluta seguretat que no sóc Patricia Higsmitth. Ella, en efecte, n'hauria tret un conte. Jo, en canvi, només vaig estar capaç d'omplir sis fulls i encapçalar-los amb el títol "Pin-up".

Setembre, 1989

VALLIVANA X

El mes de març havie arribat i el poble començava a despertar-se d'aquell adormit hivern.

Els dies havien passat amb més pena que glòria. I tan de pressa havien passat que quasi no tenia consciència de que ja era una dona vella. I aixina ere, ja era tota una agüela. Tenia els dos xics vivint fora del poble.

El xic s'havie casat fora i pujave poc al poble. Ja se sap que les dones en això imposen el seu territori. I a la dona, que ere de llocs plans, li agradave poc pujar a la muntanya. Però jo estava contenta, ja que la vida els anave bé. Tant la nora com el xic, tenien bon jornal i es guanyaven bé la vida. Havien tingut dos fills. Jo, com no els vea molt sovint, no vaig poder fer el paper propi d'agüela, aquell de consentir i deixar fer tot allò que u no ha deixat fer als seus propis fills.

De vegades, el xic, em demanave que baixara a passar temporades amb ells, sobretot des que havie faltat Vicent i estava sola a casa.

Ell sabia bé que els hiverns són llargs i suavitzar-los amb un bon clima, sempre va bé. Però jo no tenia ganes. Ací al poble em trobava a casa, m'havia avesat a la soletat i a més ja se sap..., les nores i les sogres, a voltes, no s'entenen. I jo, la veritat, no tenia ganes de provar si la dita, en aquest cas, ere certa o no.

També la xica treballave i vivie lluny del poble. No s'havie casat, però tenie la seua vida i no venie

massa sovint. De tant en tant, em telefonejave per saber sobre la meua salut. Jo li deia, tant si estava bé com sinó, ha estava, que «anava fent». Mai em va parlar d'anar a viure amb ella. Suposo que, sabent que pels caràcters que teniem, sempre havíem xocat, no serie fácil entendre's tampoc ara. A mi no em fee gràcia demanar-li-ho. Si he de ser franca, les ciutats grans em feen una mica de temor. No de jove, però sí ara, de vella.

Havia canviat tant en uns quants anys que, en ocasions, se'm fee difícil reconèixer-me. Estava prop dels 60 anys i des de fee més de cinc, cobrava com a vidua, una pagueta més curta que no llarga, però amb la que m'arreglava bé, si no fea coses extraordinàries. I les coses extraordinàries, ja no sabia què eren.

M'havia avesat a fer vida de vella, abans de ser-ho per edat, des que Vicent va caure malalt. Sempre havie segut un home fort i sa, quasi mai havie estat malalt, però aquell maleit i cru hivern va fer trontollar moltes vides al poble.

Els xics ja no vivien a casa i des que ells no estaven apenes si hi havie paraules entre Vicent i jo. Ens havíem convertit en una parella envellida prematurament, plena d'inèrcia, quotidianitat i gestos rutinaris. Ell va començar a perdre la gana i a trobar-se malament. El metge li va diagnosticar un càncer, però la malaltia serie llarga, ja que no tenie cap òrgan vital afectat.

El seu estat emocional es va resentir i es va convertir en una persona trista, amargada i indiferent a tot. No volie alçar-se del llit, ni anar a passejar, ni vore a ningú. Només esperave que la mort se l'enduguere quan més prompte, millor.

Jo estava tot el dia al seu costat intentant donant-li una mica d'esperança i ganes de viure. Però tot ere inútil. No volie rebre el meu missatge de cap manera.

Van ser uns anys en que apenes apreciava el pas de les estacions de l'any, els canvis climàtics; només era conscient del dia i la nit per la llum del carrer i per aquell mecanisme d'obrir i tancar finestres, quan u s'alce del llit o se'n va a dormir.

Apenes hi havien paraules entre nosatros, només una soletat tan fonda que omplie tots els racons de la casa i tots els moments del dia.

I aquell maleit hivern se'l va emportar. Encara recordo el vetllatori i les converses, les llàgrimes i el dol, les paraules del capellà i el cementeri.

Algú va dir:

—Ara sí que t'has quedat sola del tot.

—No —va respondr algú altre—. Té els xics.

Només jo sabia que fee molts anys que estava sola, molt abans que Vicent caiguere malalta i molt abans també que els xics marxaren a viure fora.

El pseudònim de Nati correspon a **Manola Rodríguez**.

Riu Cantavella i Riu de la Cuba

FINOR DE L'AIRE (II)

Arribem a Tirig als voltants de la una i aparcuem el cotxe al placet de l'església. "Assomo" el cap a una carnisseria, i les dones m'assabenten de qui és i on viu el guia, el senyor Paco. Hi vaig. Crido un "ave!" des de l'entrada i baixa un home alt i magre, quasi eixut, que es cobreix amb una gorra de visera. Quan li dic que voldriem visitar les pintures de la Valltorta, s'hi avé, però ara justet tenia el menjar damunt la taula... Nosaltres ens avancem i l'esperarem a les rodalies del Museu; ell ja vindrà en acabar de dinar.

Sembla una utopia, però allí està: un gran edifici en obres, que esdevindrà un museu cultural, al bell mig de la garriga, en despoblat. És la vespra de la Immaculada i fa un sol esplèndid, encara que la calitja només deixa entreveure Penyalgosa allà ben lluny. Molt més a prop tenim Montegordo amb el cim punxegut.

Arriba un cotxe de Barcelona; surten dues parelles joves; ells i elles amb enyor de natura, i vestits de ciutat. Més tard aplega una parelleta de València, amb el mateix posat. Quan ve al senyor Paco, caminem tots junts cap a la Valltorta. Pugem una lloma suau i ens aboquem a la rambla damunt d'un penyassegat impressionant. El guia acaba de fumar un cigar mentre comença les explicacions i les il·lustra passant i repassant els fulls —una mica esgrogueïts de nicotina— d'un llibre magníficament editat. El paisatge és d'una bellesa feréstega; les roques pugen des del llit pedregós del riu com si fossin murades protectores. Tenen un color gris clapejat pel vermell-taronja de les petites balmes. Baixem en fila d'un en un per una escaleta cap a la Cova de Cavalla, i el grup manté instintivament un silenci reverencial. Girem a la dreta i, quan el guia obre una porta de ferro, passem tots per contemplar les nombroses pintures. Estan molt fetes malbé perquè durant llarg temps els visitants les mullaven per fer-les ressaltar i alguns se n'emportaven trossets de pedra

pintada. A més, molta gent han deixat testimoni de llur presència escrivint ben clarament els seus noms en lletres grosses. És una llàstima, però és així. De fet, la primera descoberta i els primers estudis seriosos els va fer un alemany, Obermeier, que durant set anys, des del 1917 fins a 1924, s'hi va estar passejant, estudiant i classificant tots aquests llegats de la cultura ibèrica. El senyor Paco parla calmat, segur, amb la certesa de llauradors i, quan el tema fa referència a qüestions d'antropologia més problemàtica, invoca l'autoritat del llibre que duu entre mans. Tornem cap amunt per un viarany diferent, molt empinat que passa sota un arc en la mateixa roca. Alguns membres del grup teníem dificultats, mentre el guia, que ja deu haver fet els seixanta fa temps, puja en tranquil·litat i fumant-se una cigarreta tan a gust que el fum sembla donar-li forces. En un racó humitós hi ha un pouet moro i, al costat, uns llavadors de pedra rústega on ell encara recorda quan venien les dones del poble a fer bugada. Una mica més endavant entrem a veure una caseta de pedra seca. Els urbanistes que ens acompanyen no n'havien vist mai cap i queden bocabadats. La cúpula s'aconsegueix fent entrar una mica cada tongada de pedres. Actualment no està coberta i des de dins podem contemplar un tros de cel blauíssim. L'espai anterior està encerclat per una paret també de pedra seca, formant una cort.

Caminem cap als cotxes i ens acomiadem. Jo li dic al senyor Paco que tornaré per acabar de recórrer tota la vall, em dóna el seu número de telèfon per poder-lo avisar amb temps.

"La serafina" era un venta ja fa molts anys i actualment és un restaurant espaiós. Es troba al punt mateix en què s'encontra la carretera de Sant Mateu amb la de Morella-Vinaròs. Parem a dinar la família Hernández i jo. És tard i tenia bona gana. El dinar es converteix en una mena de repòs benvingut al mig d'una jornada moguda; xarrem, mengem,

furem, xarrem més encara, prenem cafè... s'està bé. En sortir, pugem fins a Xert, el de la Mola, perquè, si diem "La Mola de Xert", també podríem dir, "Xert el de la Mola". Pugem per un carrer de pedra rastellada cap a la part alta i vella del poble. Les cases estan enderrocades, com si s'hagués acabat la guerra abans d'ahir. Darrera els portals esbaladrats s'amunteguen les runes.

Un grup entusiasta treballa en la restauració de l'església vella i entre altres coses, han aconseguit que la magnífica espadanya frontera de quatre arcs i la petita que corona la teulada, tinguin totes cinc les campanes corresponents. La campana més grossa ha estat fosa a un bancalet vora l'església, on queda com a testimoni el forn de maons cobert de fang posat amb palla. Va venir leprofesso un campaner de Santander i va fer tots els treballs in situ. Va fer un bon treball i el so de les campanes és nítid i dolç potenciat per la caixa de ressonància que forma un sostre construït modernament que uneix l'espadanya amb la teulada del temple.

S'acaba la vesprada i la llum del sol envermelleix suaument tota la Mola. Hi ha un profund equilibri.

J. J Rovira

JOVENIVOL
moda

BLASCO DE ALAGON, 41
Tel. 160710 MORELLA

TEJIDOS *Vinales*

Segura Barrada, 1
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)

Sintonitzeu conjuntament RÀDIO AU! i RÀDIO EXTERIOR DELS PORTS, la vostra ràdio, en F.M. i Ona Curta. En breu connectarem en directe amb l'ajuntament de Palmell dels Ports, des d'on els nous alcaldes sorgits de les eleccions municipals dirigiran un missatge a la comarca, després, naturalment, d'unes falques publicitàries:

Si vols pintar, a la Casa de les Pintures trobaràs el que busques. Casa de les Pintures: al Portal de mallorques, 15. I si vols que et pinten amb la mirada, ves a Moda Vella. La moda més bella (amb b de bona) la trobareu al carrer dels Reis Mags, 22. Vestix-te a la moda dels Ports.

Encara no t'has subscrit a la revista "AU"? El setmanari que t'informe del que passe als Ports i arreu. Tenim corresponals a mig món. Edicions dels Ports: La veu de la cultura i la informació. Passa per les nostres oficines o escriu a l'apartat 18 de Morella. Preus especials per estudiants i jubilats.

Tenim dues receptes que el teu estómac agrairà: Si vols bon marisc, sidra i permil, hauràs d'anar a on tu ja saps al carrer del Salt. I si vols bons dolços a on també saps del carrer de la Noblesa. Des de 1303, la pastisseria dels Ports. Sabem el que t'agrada...

Els millors vehicles de la comarca els trobareu als Tallers Mecànics del Raval Vell. Si dieu que heu escoltat l'anunci ací, us farem un magnífic descompte... Associació de Comerciants i Industrials del Raval Vell, el nucli comercial de la comarca. Vine...

Són les set menys cinc al rellotge de l'Ermita de Santa Llúcia, hora oficial del meridià del Pont de la Bota, abans meridià de Greenwich. Connectem amb l'Ajuntament de Palmell:

"Benvolguts oïdors, des de l'Ajuntament de Palmell us parla Joan Ramon Montanyès al front de la unitat mòbil número nou. Fa més de tres hores que estan reunits els nous alcaldes sorgits de les eleccions municipals, per acordar l'estratègia a seguir per redreçar la comarca, i han promès notícies a les set de la vesprada. Segurament estaran decidint si independitzen la comarca, tal com havien promès a la campanya electoral tots ells, que són, com vostès saben, de la coalició S.E.P. (Salvem Els Ports). Ara falten tres minuts per un comunicat de premsa que promet ser molt important.

Caixa dels Ports. La caixa més forta. A la plaça de la Guerra d'Amèrica, número 4. L'interès més alt... A l'Hostal Espartero, del carrer de l'Evangelista, trobareu tot allò que voleu en serveis d'allotjament, la perfecció.

Per la porta estan eixint els alcaldes i pareix que prendrà la paraula el de Font d'Ous-Trencats a qui cedirem la paraula quan s'assegue a taula:

Bona vesprada a tots i totes:

Veig entre vostès mitjans de comunicació d'Europa i Amèrica. A tots, moltes gràcies i benvinguts. Els passarem una nota de premsa en anglès, català i alemany als qui la necessiten. Dic això perquè les notícies d'aquesta comarca mai havien passat dels diaris regionals. Com poden suposar, l'Assemblea d'Alcaldes ha decidit efectivament, independitzar la comarca. En les tres hores que hem estat reunits, ens hem dedicat a redactar la declaració d'Independència i a enviar un fax a les parts implicades i a telefonar al Sr. Pérez de Cuéllar, de l'ONU.

Els prego que em dixin acabar de llegir la Declaració d'Independència i després començarem, si volen, una roda de premsa que pot durar fins a les onze de la nit. (És que a les dotze hem d'issar la Senyera).

"Ciutadanes i ciutadans dels Ports:

Quan, en el transcurs dels esdeveniments humans, se fa necessari per un poble dissoldre les aliances polítiques que l'han unit amb un altre, i assumir, entre els poders de la terra un lloc separat i igual, al qual té dret segons les lleis de la Natura, el respecte a les opinions del gènere humà exigeix que es declaren les causes que obliguen a eixe poble a la separació.

Sostenim com a veritats evidents que tots els homes naixen iguals i estan dotats de drets inalienables, entre els que estan el dret a la Vida, la Llibertat i la Felicitat. Per assegurar eixos drets els homes institueixen governs, derivant els seus poders del consentiment dels governants. De tal manera que quan una forma de govern és destructora d'eixes finalitats, és un dret i un deure del poble canviar-la o abolir-la i instituir un nou govern basat en eixos principis.

De fet, la prudència aconsella que no es canvien governs erigits fa temps, per causes lleugeres, i l'experiència demostra que la humanitat prefereix patir

una mica mentre els mals siguen tolerables. Però quan una llarga cadena d'abusos i usurpacions fa patent la intenció de reduir al poble a un despostisme absolut és dret i obligació de l'home procurar-se nous defensors.

Així ha estat el patiment de la comarca dels Ports, i per demostrar-ho presentem alguns dels fets ja que el món no els coneix:

- L'estat i les seues delegacions regionals ataquen sistemàticament l'ús de la nostra pròpia llengua.

- Durant el darrer segle, ha afavorit la decadència demogràfica i cultural.

- En els darrers anys ha preparat un pla sistemàtic de destrucció massiva i genocidi, mitjançant contaminació atmosfèrica.

- Es preveu l'anihilació total de la comarca amb la instal·lació d'un cementiri nuclear i un camp de tir.

En totes les fases d'eixos abusos hem demanat una reparació en els termes més humils i les nostres súpliques han estat contestades només amb ofenses repetides. Per tant, acceptem la necessitat de proclamar la nostra separació i en endavant els considerarem com a la resta de la humanitat: Enemics si ho volen, amics preferentment.

En conseqüència, nosaltres, els representants del poble dels Ports i la Tinanxa de Benifassà, reunits en Consell Comarcal i en el nom i autoritat del poble dels Ports, solemnement publiquem que aquesta comarca és, i de Dret ha de ser, un estat lliure i independent, exempt de tota fidelitat als seus anteriors amos; i que com ha estat lliure té poders suficients per fer tots els actes que fan els estats lliures pel seu dret".

Cel . Ras

RECUPEREM EL NOSTRE PATRIMONI LA RIFETA DELS TARRONS

Autor: Julia Pastor Aguilar

La present exposició sobre la rifeta es base en les explicacions del Sr. Manuel Carceller, que ha estat rifador durant molt temps, i en la memòria de l'autor.

• • •

Es tracte d'una rifa que es fa amb una baralla de cartes espanyoles, damunt d'una taula.

La rifeta es feie a les romeries, primer, «bureos», rogatives, aplecs i reunions festives. També es feie, quasi tots els diumenges, per a replegar diners per a festes concretes com la del barri de Sant Roc. Actualment encara es fa a la rogativa de Vallivana, a la Torreta, per iniciativa d'un grup d'entusiastes a benefici del Santuari.

La rifeta dels tarrons ja es trobe als diàlegs de pastors, que es feien el dia de Maitines, i que estan escrits en el llibre Pensil de Flores de Gazulla de Ursinos (S. XVIII). A la pàgina 705 es pot llegir un diàleg de pastors entre Manuelet i Joanet.

Joanet diu:

«Me vols deixar un diner, perquè la Rifa s'acabe, i no en tinc cap?»

Més avant li diu a Manuelet:

«Home a fe:

Jo et daré una castanyola, vols amigatxo? Anem

bon xic que els tarrons s'acaben: Vols fer-ho bon Manuel?»

RIFADORS

La figura del rifador és molt important en el joc, perquè de la simpatia, la gràcia i la cordialitat que tingue depén en gran part l'èxit de la receptació.

A la rifeta dels tarrons es donen sovint situacions que el rifador ha de saber resoldre ràpidament i d'acord amb la gent que té al voltant de la taula, aom poden ser: la quantitat de cartes que es posen, el valor de la posa, si es comence a alçar les cartes o a posar les altres a una mà o a l'altra, si es retiren les cartes que no tenen posa, si en cas d'empat es repartís el premi en lloc de desempatar, etc...

Dels rifadors antics, he sentit parlar de dos: Manuel Milian i Blai Bruñó. Els que he conegut a partir de 1953, quan els majorals de Sant Roc van tornar a instaurar la rifeta, són: Rogelio Edo, Bienvenido Edo i Manuel Carceller, que encara ho ha fet fins a l'actualitat.

OBJECTES QUE ES RIFEN

Antigament es rifaven tarrons, (d'aquí ve el nom de la rifeta). La frase que originalment indicave que no es podia continuar la rifa: S'HAN ACABAT ELS TARRONS, ha quedat després incorporada al llenguatge col·loquial amb altres sentits.

Per a la festa de Sant Roc solien rifar-se colomins, conills, perdius, grives, tords, pollastres, pastissos.

A les rogatives i romeries es rifaven tarronets, botelles de xampany i fàries.

EXPLICACIÓ DEL JOC

De bon començament es barallen les cartes i s'alce o es fa alçar.

Es posen damunt de la taula unes quantes cartes tapades (cap per avall) en forma de quadre i ordenades en files i columnes. Se poden posar les que es vulguen. Antigament se'n posaven 10. (Foto 1.)

Es fa servir la baralla espanyola sencera. El joc es pot fer damunt d'un tauler de caselles numerades, que és més fàcil de controlar i de recordar.

Es determine l'objecte que es va a rifar i el valor de la posa. Cadascú que vol jugar pose els diners damunt de la carta o de les cartes que vol. Cada jugador ha de recordar la carta o cartes a on ha posat els diners.

Quan estan totes les cartes cobertes, el rifador repleque tots els diners. Si per una d'aquelles no s'han cobert totes les poses es lleven les cartes no apostades abans de procedir a la rifa o bé les cobreix el rifador i aixes són les cartes del rifador, de la comissió o del sant, és cas que es face a benefici de la festa d'un sant concret.

Acte seguit, s'alcen les cartes (foto 2) i al mateix temps es van cantant els valors, que són els següents:

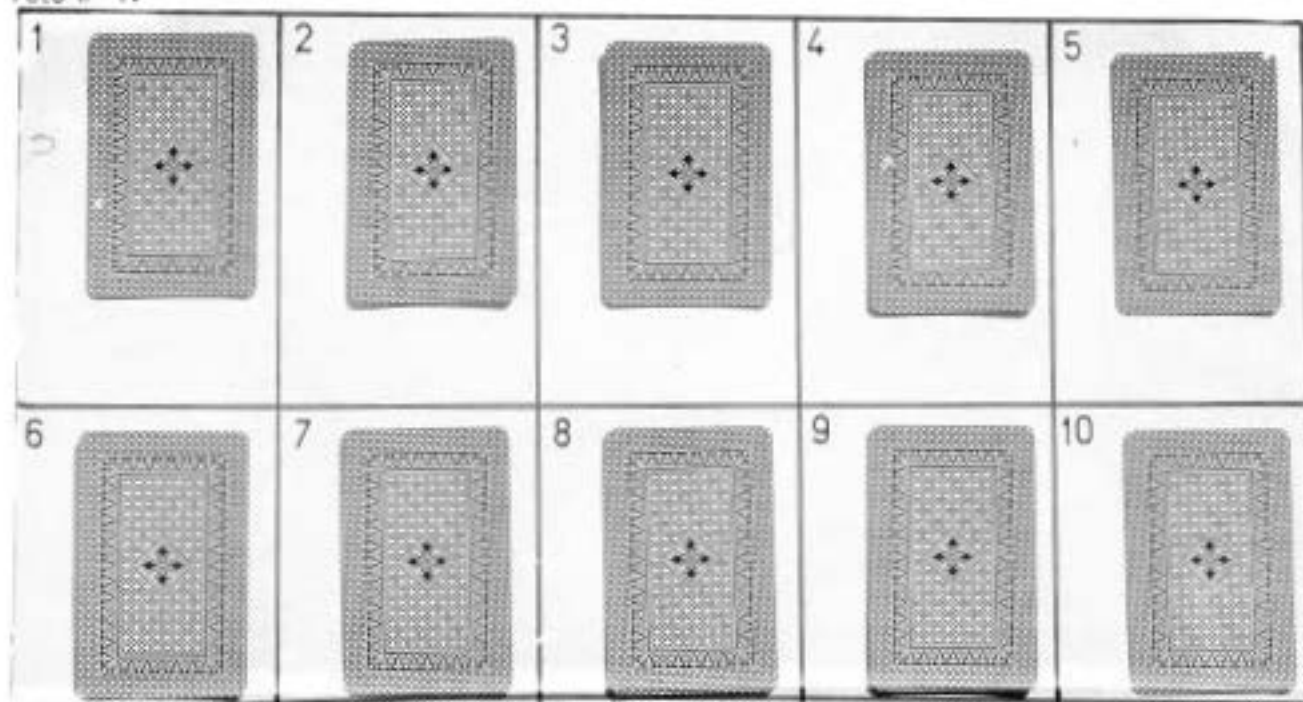
l'as, 11 punts;

les figures i el dos, 10 punts;

les altres cartes no tenen cap valor si no els ix damunt, a la segona volta, una figura, un dos o un as del mateix pal.

De la resta de cartes que queden de la baralla es va posant una carta damunt de cadascuna de les que hi ha

Foto n° 1.

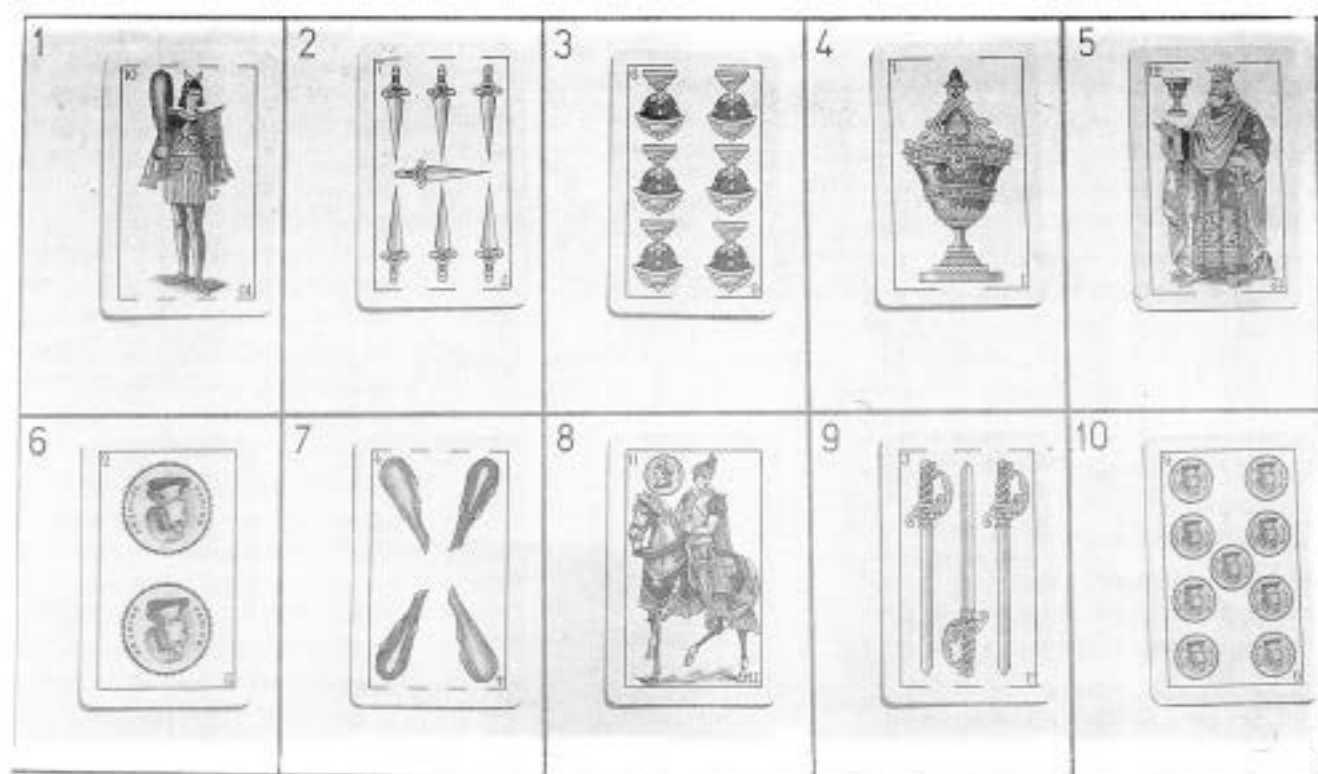

Foto nº 2.

damunt de la taula. Les cartes que es posen damunt tenen els mateixos valors que acabem d'explicar i se sumen amb els valors que hi ha davall si coincideix el pal o si s'ajusten dos asos.

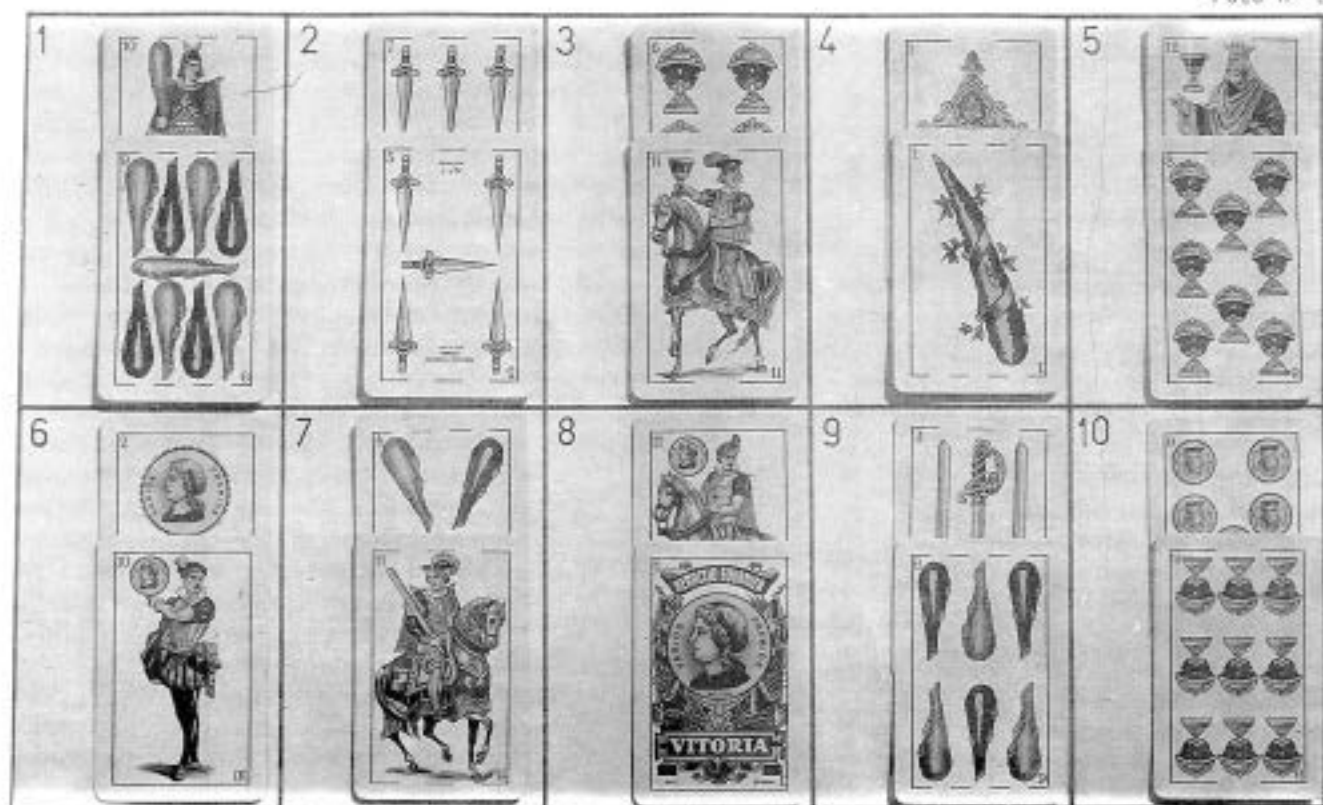
En la fotografia 3 es veuen els valors que poden eixir al posar una carta damunt de l'altra a la segona volta.

	Carta de baix	Carta de dalt	Punts
1	Sota de bastons	Nou de bastons	19
2	Set d'espases	5 d'espases	No res
3	Sis de copes	Cavall de copes	16
4	As de copes	As de bastons	20,5
5	Rei de copes	Vuit de copes	18
6	Dos d'oros	Sota d'oros	20
7	Quatre de bastons	Cavall d'espases	10
8	Cavall d'oros	L'oret	21
9	Tres d'espases	6 de bastons	No res
10	Nou d'oros	Nou de copes	No res

Mentre va posant les cartes, a la segona ronda, el rifador va cantant el valor. Si no hi ha res va cantant no res fins que ix algun valor significatiu. Sempre es va cantant el número más alt fins que n'hi hague un de superior.

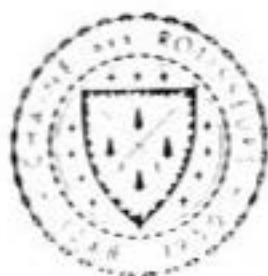
En cas d'empat es deixen els parells de cartes on hi ha l'empat, es retiren les altres cartes, es torne a barallar i es torne a fer tot el procés entre les caselles empatades fins que isque un guanyador.

Foto nº 3

HOTEL CARDENAL RAM

RESTAURANT

Roque Gutiérrez Romero
Director Gerent

COSTA SUNYER, 1 - TELÉFON 160000

MORELLA

Restaurant
Típica cuina Morellana

SEGURA BARREDA, 8

CARRERO
DE LA PRESO, 517

TELLEFON 160336

MORELLA (Castelló)

Especialitat en Corder farcit trufat

REFRANYS

Isabel Sangüesa Carbó

A l'estiu,
tot el món viu.
A Sant Andreu,
aigua o neu.
Aigua de matí, no pergues el camí.
El que de xic se fic, cagat se lleve.
Val més matar a un home, que
[perdre
una costum.
Gos que molt lladre, poc mosegue.

Raquel Ferrer Gasulla

En sa casa obra,
però no cobra.

En gener tanca la porta
i encén el braser.

A Nadal cada bèstia
al seu corral.

La flor de l'atmèler
floreix en febrer.

A Sant Antoni
el volie enganyar el dimoni.

En febrer Sant Severo és el primer
i Sant Roman és el rader.

A Santa Maria
hora i mitja creix el dia.

Verònica Segura Tena, de Morella

—Lo primer i principal
és anar a missa i esmorzar.
Si la cosa precisa,
s'esmorza i no es va a missa.

—A pedrades no faràs entrar el
[pardal al niu.

—No digues blat
fins que sigue al sac
i ben nugat.

—Uns tenen la fama i uns altres
[carden la llana.

—Qui no guarde quan té,
no menge quan vol.

—Si la candelera plora, l'hivern
[és fora,
si la candelera riu entorna-te'n al
[niu.

Ivana Niza Monfort

Qui val per a rondar,
val per a matinar.

Qui en desembre ha de festejar,
vora el foc s'ha de ficar.

Si plou el primer de juny,
el mal temps es lluny.

Quan octubre està finit,
mor la mosca i el mosquit.

Si en setembre la pluja ha fet
[fang,
en octubre busca esclata-sangs.

Aigua per Sant Joan lleve oli, vi i
[pa.

A Sant Martí agarra l'escala
i ves a collir.

Al març ni una llebre que es pijàs.

Martin Esteve Casero, de Morella

A la taula i al lit,
al primer crit.

No digues gat,
«hasta» que no el tingues al sac
[ben nugat.

Rei amortallat,
un altre posat.
Si vols que te toque la loteria,
vetla i matina.

El qui vulgue peixet,
que se banye el culet.

De diners i de bondat,
la mitat de la mitat.

Més val un pren,
que cente te donaré.

Una vegada te casaràs,
mil et penediràs.

A l'estiu,
tot el món viu.

Mentres no me digues gos,
no te diré mocós.

El qui l'entorta,
se l'emporta.

El qui en xiquets se gita,
banyat s'alça.

Qui s'enriu l'últim
s'enriu millor.

PUBLICACIONS

T'ESTIMEM, MONTSERRAT

(I no és una mentida)

Digues que m'estimes encara que sigui mentida. Montserrat Roig, Ed. 62. Barcelona, maig 1991.

Obris un llibre i fas uns plans. Ara m'estaré una hora llegint i després ho deixaré i faré açò i allò (anar a l'hiper, demanar hora a Foculista, planxar, estudiar...). Una vesprada, però, el llibre es titula *Digues que m'estimes encara que sigui mentida* i les hores s'escapen entre les pàgines que tens a les mans i de sobte són les nou i continua damunt la taula el cafè de les quatre; sí, són les nou i no has fet res; perquè no hi ha res a fer davant / contra una lectura captivadora.

Confesso que durant anys he estat una lectora ocasional i poc entusiasta de la Montserrat Roig. No recordo, però, haver deixat passar mai una entrevista, un col·loqui o debat on ella participara, fóra a la premsa, a la ràdio o a la televisió. M'interessava més per la seua postura davant la vida i la literatura, per les seues actituds de dona (popular i compromesa) i d'escriptora que per les seues novel·les. Tanmateix l'exquisita prosa d'*El cant de la joventut* (recull de contes que publicà a la tardor de 1989) cridà extraordinàriament la meua atenció fins al punt de plantejar-me la conveniència d'una relectura atenta de les obres anteriors.

En la darrera entrevista que li he llegit (feta per Mª Aurèlia Capmany i publicada a la revista "Cultura", abril 1991) Montserrat Roig es queixava pel fet que al llarg dels anys li han preguntat de tot, "de tot, menys sobre el meu ofici". *Digues que m'estimes encara que sigui mentida* és una mena d'auto-entrevista on Montserrat Roig es fa totes aqueixes preguntes que cap entrevistador no ha encertat a formular-li.

Es pregunta, per exemple, perquè va començar a escriure i sobretot perquè ha continuat escrivint durant els darrers vint anys, tot i "no drogar-se, no estar alcoholitzada i no ser ni lesbiana" (pàg. 12). Es pregunta també per què escriure en català. I dona tres raons que tot seguit avançaré, de manera sintètica: "Primer, perquè és la meua llengua; segon, perquè és una llengua literària; i tercer, escric en català perquè em dona la gana" (pàg. 28). La darrera raó li ha quedat una mica prosaica, si voleu. Però contundent.

En un programa de televisió, vaig escoltar bocabadada com el senyor Castellet, tot referint-se a la nostra narradora, afirmava que "amb els anys hem aconseguit fer d'ella una escriptora". Montserrat Roig, que hi era present, esbossà un somriure irònic però no digué res. Després de molts mesos he trobat la resposta en aquestes pàgines: "L'escriptora s'ha parit a ella mateixa..." (pàg. 68). Ara sóc jo qui esbossa un somriure.

"Si m'obligassin a posar en unes balances la vida i els llibres, no sé pas que hi pesaria més..." (pàg. 7) M'ha sorprès que també ella faça aquesta tòpica diferenciació, oblidant que la dels llibres és una altra forma de vida, negant que siga vida la vida en els llibres. De fet, vida és el que he cregut trobar entre les cites i referències a Mercè Rodoreda, Salvador Espriu, Doris Lessing, Marguerite Yourcenar, Josep Pla... reiteradament Josep Pla. Tanta vida, si més no, com en referir-se a l'Àvia ("L'Àvia era l'amor. La nit, la por" (pàg. 34) "En dir "por", "Àvia", desitjava que l'Àvia em tragués la por" (pàg. 36); al llimoner ("sense saber ni com ve ni com va, aparegué davant els meus ulls el llimoner i em va arribar la seua fragància" (pàg. 47) o a l'arquitecte que "m'agradava molt" i "m'havia promès el paradís" (pàg. 13).

He gaudit especialment amb les pàgines (Primera part) on defineix els escriptors/escriptores com grans mentiders i l'escriptura com l'espai on és possible "mentir sense que et tornen a l'habitació de les rates..." (pàg. 58). "Ara l'escriptora (...) ha après a somriure quan la titllen d'autobiogràfica. Si sabessin com ha mentit!" (pàg. 46).

Als enamorats o simpatitzants de Barcelona potser els agradarà més la darrera part, "De finestres, balcons i galeries".

Crec que sí, que és un bon moment per rellegir o llegir per primera vegada, en alguns casos, les novel·les de Montserrat Roig: *El temps de les cireres*, *L'hora violeta*, *L'òpera quotidiana*...

Pilar Alfonso

Pot scriptum: Quan, fa uns mesos, escrivia aquestes línies, vaig tenir el pressentiment que podia ser una ressenya d'acomiadament. Avui, 10 de novembre, el meu pressentiment s'ha confirmat.

Descansa en pau, escriptora, i que allà on hages marxat, mai no et manquen les paraules...

P. A.

DELS POBLES I LES LITERATURES

La crítica referencial.

Lluís B. Meseguer.

Col·legi Universitari de Castelló.
Secció de Filologia. Castelló de la Plana, 1991.

Lluís B. (Tants anys com fa que el conec i encara no sé que vol dir aquesta "B") Meseguer va nàixer a Herbers Jussans i fou allí, segons comenta a la

Drogueria

***Pintures
Garcia***

Articles per a Belles Arts

C/ Zaporta, 15 - Tel. 16 08 73
MORELLA

primera pàgina del llibre, on va aprendre a llegir. Des de fa alguns anys, però, viu a Castelló i dona classes al Col·legi Universitari, ara ja Universitat Jaume I.

Lluís B. Meseguer

La crítica referencial

Universitat Jaume I
Castelló de la Plana

La crítica referencial no és —cal advertir-ho de bon començament— un llibre dirigit al "gran públic". Al Prefaci el propi Meseguer ho explica: "¿I amb qui parlo? Sobretot, amb qui cada dia (em) comunica incerteses i dubtes. Hi ha gent que de tant en tant es compra llibres literaris; hi ha gent que estudia Filologia; hi ha gent que fa classes sobre gent que escriu; i hi ha gent que s'agrada, de tant en tant, de mossegar els fruits del pensament i el sentiment. Heus ací un curiós eixam o pomell de ciutadans i ciutadanes". Dividiria el llibre en dues parts. L'una (punts 1, 2, 3, 4 i, en certa mida, el 6) dedicada a repassar, a través de cites contínues, els principals corrents de la crítica literària moderna resseguint el fil d'allò que més interessa a l'autor: la historicitat i la socialitat de la literatura. Són pàgines carregades d'alforges teòriques que Meseguer se sent en l'obligació de justificar (Veg. pàg. 49). La segona part, però, conté, al meu parer, les pàgines més suggeridores del llibre. I ho dic més encara que per la, teòricament, senzilla proposta d'una crítica "referencial" (És una llàstima que la proposta no es concrete en cap interpretació, ni que fóra breu i a títol orientador només, d'algun text), per les reflexions al voltant del que Meseguer anomena un "Sistema literari nacional" (Punt cinquè). Un concepte que l'eixam (més que pomell) de ciutadans i ciutadanes del que parlàvem més amunt (Per cert: ¿quants d'entre ells han llegit alguna vegada /legeixen actualment/ llegiran en el futur immediat aquesta

revista?) haurem de pensar-nos amb molta tranquil·litat i atenció.

Durant la primera lectura he tingut la sensació que les reflexions de Meseguer tenen la virtut d'ampliar-nos l'horitzó, de fer-nos veure un vastíssim camp literari al davant. Sobretot si estem d'acord amb l'autor en el fet que el sistema escolar espanyol peca (i de quina manera!!) de "troglodita i horrible en temes literaris i lingüístics". Ho sé que l'"AU!" no és lloc per estendre's, per això recomano vivament aquest cinquè punt. Sens dubte, haurem de parlar-ne.

Pilar Alfonso

A PEU PELS PORTS

Utilitzant una tàctica molt subtil i efectiva de publicitat (qui puguere fer el mateix amb les publicacions comarcals...) fee mesos que la gent que llegeix revistes i diaris sabia que Josep Me Espinàs, **L'Espinàs**, traurie un llibre. Un altre llibre de la sèrie de viatges a peu, i com de costum els «espinassaddictes» l'esperaven amb delit.

He de confessar que mai no havia llegit un llibre d'Espinàs. De fet, me'n van regalar un ja fa anys i encara està al prestatge dels llibres pendents de llegir. Però el nou llibre ere especial, també l'esperava. Es titularie «A PEU PER L'ALT MAESTRAT». I naturalment, l'esperava per exercir virulentament, sol o en companyia d'altres, de lletraferit local i posar-lo a parir a diaris i revistes per lo del ALTO MAESTRAZGO, això sí, en versió catalana. Segur que apareixerie Castellfort, Traiguera i la Sorollera al mateix sac. O almenys, Vilafranca a l'Alt Maestrat. I efectivament, ix Vilafranca (i Catf), perquè l'autor de ben segur haurà agarrat un mapa on l'haurà vista a l'Alt Maestrat. Però, casualitats de la vida, va succeir que un vilafranquí, a qui segur coneixeu, passave per allí amb el seu cotxe, va reconèixer l'autor i va saludar-lo. I ves a saber com, resulte que el llibre d'Espinàs inclou, pel mateix preu, la història de la separació de les aldees i la correcta geografia de la comarca, cosa que ens fa pensar que les publicacions d'AU! no tindran gens d'èxit, perquè si ens fan la competència les grans editorials com **La Campana...**

Bromes a part, el llibre de l'Espinàs, amb la col·laboració dels germans Monferrer, en el moment que escrie porte setmanes als best-sellers catalans, amb tiratges que

dixen ridículs els de qualsevol publicació comarcal. Això vol dir que serà l'única manera de que cert públic —que sociològicament coincideix bastant amb el possible turista d'aquesta comarca— d'una **punyetera** vegada sabie que:

— La comarca dels Ports és una comarca diferent del Maestrat (Ho proclame a la primera pàgina i ho ressalté durant tot el llibre).

— Vilafranca és dels Ports i no del Cid (compreneu el sentit?).

Això vol dir que a molts turistes el monòlit de l'entrada del poble ja no els enganyarà. Potser en vinguen més, que vulguen conèixer o refer el camí de l'Espinàs. Perquè després digueu alguns que la cultura no genere riquesa (El problema és que no ens la quedem els que la trebalem...).

Josep M. Espinàs

A peu per L'ALT MAESTRAT

EDICIONS
La Campana

I després de massa línies resulte que encara no he parlat del llibre. Dir-vos que és un d'aquells llibres que el comences a llegir immediatament després de deixar 1.100 ptes. a la caixa de la llibreria, vas caminant pel carrer llegint-lo, entropessant amb el veí, arribes a casa després d'haver passat de llarg el portal, puges les escales sense parar compte als esglaons, a l'hora de sopar segueixes llegint-lo amb la cullera plena de sopa fent perillosos equilibris damunt de les pàgines, fas una pausa perquè el Rodríguez-Picó diu que nevarà a la comarca dels Ports per damunt dels set-cents, metres, i l'acabes de llegir quan descobreixes que havies d'haver fet una cosa molt important i no l'has feta. Llibres així, pocs.

C. R. Q.

REFLEXIONS SOBRE LA
"FESTA NACIONAL"

Com cada estiu, durant la celebració de les festes majors dels pobles de la nostra comarca, he pogut contemplar l'eufòria taurina dels organitzadors de les festes i dels nombrosos aficionats a esta diversió anomenada "festa nacional".

Sembla que esta afició haja augmentat considerablement en els darrers anys perquè s'han multiplicat el nombre d'exhibicions i cada volta són més grans els boucs totejats.

Per sort, també prolifera el nombre de persones fastiguejades per estos espectacles.

En aquest article vull expressar la meua opinió sobre este component tan bàsic de les festes. Una opinió que estic segur que no serà molt compartida. Però en sento amb ganes de manifestar-la i crec que a algú li pot servir de reflexió.

No sóc partidari d'aquest espectacle. No m'agrada la diversió basada en el maltractament als animals. No li trobo sentit sotmetre els boucs a una tortura innecessària.

Són moltes les persones que reconeixen que es tortura els animals, però intenten justificar-ho com un mal menor. I són moltes les excuses que exposen. Les més abundants són: "És una tradició", "Sense boucs no hi haurien festes", "És un art", etc.

Després de raonar bé aquestes afirmacions hi podem trobar algunes fisures i adonar-nos que no són tan veritables com semblen.

"És una tradició a les nostres terres". És veritat, fa molts anys que se celebren. Però, ¿s'han de mantenir aquelles tradicions que no contribueixen a que la nostra societat sigui més respectuosa amb els altres sers vius? Una societat més justa i solidària ha d'estar basada en el respecte a les persones. I això no ho aconseguim si no respectem també els altres sers vius.

El masclisme també era una tradició i poc a poc l'anem abandonant. Les tradicions han de servir-nos per a mantenir i enriquir la nostra cultura i no per empobrir la nostra humanitat.

"Sense boucs no hi haurien festes". ¿Com se sap si no s'ha provat? Si dedicàrem els mateixos diners en altres activitats també congregariem a molta gent al carrer. Només caldria un poc d'imaginació i anar eliminant esta barbarie a poc a poc. En les festes de Sant

Antoni no hi ha boucs, als aplecs tampoc. ¿No hi ha festa? A les festes d'estiu, a Vilafranca per exemple, hi ha més animació, i més sana, els dies de la xaranga, les paellas al Llosar, el dia del Ball Pla, que quan hi ha bou embolat. I molts altres exemples es podrien afegir. Penso que no hi ha res intangible i que les festes haurien d'evolucionar.

"És un art". Una faena basada en la tortura per a mi pot ser tècnicament ben feta però mai Art. Amb aquesta manera de classificar també podríem incloure com Art la punteria dels caçadors, la intuïció dels detectius i l'habilitat dels delinqüents.

Als aficionats de veres i als "molt toreros" no els puc aportar cap argument perquè no sento eixa passió. Però als que participen per curiositat o per estar en l'ambient els animaria a reflexionar sobre si veritablement val la pena mantenir una forma de diversió basada en el maltractament als animals.

Sé que aquest tema exigeix un anàlisi més profund. Però desitjava aportar una visió distinta d'un fet comunament acceptat, i he intentat apuntar algunes idees per a la reflexió.

Joan Serra

NICARAGUA, NICARAGÜITA

Dues persones de la nostra comarca han estat a Nicaragua i ens conten la seva experiència

"Ay! Nicaragua, Nicaragüita, la flor més linda de mi querer..."

Avui quan sentim aquesta cançó el nostre cor se n'ha anat cap a Nicaragua. La veritat és que Carlos Mejía Godoy va saber expressar molt bé els sentiments d'algué que ha tingut la sort de viure molt o poc de temps en aquest país.

Després de dotze hores de viatge, al baixar de l'avió ens vam trobar amb un món totalment diferent al nostre. L'única coincidència, per sort, era la llengua, que ens va obrir la porta per conèixer tota aquella realitat.

Ja estàvem en Managua, la ciutat més caòtica que et pugues imaginar. No té centre ni part antiga, tot va quedar destruït en el terratrèmol del 72. Els carrers no tenen nom, la gent s'orienta respecte a quatre punts: "el lago", "la montaña", "arriba" y "abajo". Al principi va ser un embolic, tanta quadra amunt i avall, havíem d'estar a tot hora preguntant.

De seguida ens vam donar compte de la immensitat de la ciutat. Per anar al mercat Huembes ens costava una hora, 60 minuts d'espentes i apretons perquè l'autobús va de gom a gom, allò és tota una aventura.

Passejant pels carrers de Managua vam descobrir, dissimulada per la frondosa vegetació, una ciutat depriment. Allí no hi han suburbis, per tot arreu et trobes amb cases de cartró. "Vivendes" de 5m² on viuen com a mínim 10 persones, la majoria xiquets, que amb els peus descalços et venen tot allò imaginable. Aquests "chigüines" o "chavalos", malgrat la manca de menjar, el no haver anat mai a l'escola, ni mai haver jugat, com ens contava Julio (11 anys), tenen una vitalitat que impressiona, i sobretot el seu somriure, tan sincer i profund, que t'ompli i et qüestiona el perquè d'aquesta situació.

Això era el principi d'un viatge on cada dia suposava vivències noves, a quina de totes més sorprenent.

Ocotral era el proper destí. Allí anàvem a conèixer amb una família durant una setmana i a col·laborar en algunes tasques que es desenvolupen en el poble.

L'experiència ha estat inoblidable, ens ha permès viure a fons aquella realitat, compartint des del menjar fins a les "plàtiques" (xerrades), que sense mirar el rellotge, ens han enriquit de totes les vivències, sofriments, lluites i esperances que els "niqués" han acumulat durant els anys de dictadura, de revolució i ara de "democràcia", tres etapes de la història recent de Nicaragua.

El caràcter obert dels nicaravencs ens va permetre conèixer el que cada govern ha suposat per al desenvolupament d'aquest poble.

Després d'una època d'opressió, triomfa en 1979 la revolució encapçalada pel Front Sandinista, però, una vegada més, l'imperialisme nordamericà desestabilitza un país que lluita per caminar en llibertat, provocant una guerra. Malgrat aquesta situació de violència, van ser 10 anys en què es van aconseguir millores sanitàries (la campanya de vacunació contra la malària beneficia a un 85% de la població, els medicaments eren gratuïts, expansió de la infraestructura de salut en tot el país...), millores educatives (reducció de l'analfabetisme des d'un 54 a un 12% de la població en 5 mesos...), millores socials (es van crear tot tipus d'organitzacions on els col·lectius podien defensar els seus drets...), econòmiques (les terres que pertanyien als terratinents van ser

repartides al camperolat, totes les famílies tenien garantitzat "el AFA" - arroz, frijoles y azúcar...), i sobretot el poble va descobrir el sentiment de dignitat que els havia estat arrabassat, però que des d'ara defensaran per damunt de tot.

El 25 de febrer de 1990 els nicaravencs van acudir a les urnes per triar els seus representants i, davant la sorpresa de molta gent, va guanyar l'UNO, sigles que agrupen a 17 partits polítics de la més variada ideologia.

Actualment la situació és crítica i empitjora cada dia més degut a les discrepàncies que existeixen en l'Assemblea Nacional entre els diferents components de l'UNO.

Al carrer es viu la política, tema que ix en qualsevol xarrada, amb qualsevol persona de qualsevol nivell social. En concret, ens va cridar l'atenció la capacitat d'anàlisi que mostraven els sandinistes sobre les errades que havia comès el FSLN i l'esforç que està fent per superar-les. Dins d'aquesta anàlisi ix a relleu el perquè del fracàs a les eleccions quan la major part del poble és sandinista. Totes les persones amb què vam parlar coincidien en què la causa havia estat el desig d'aconseguir la pau, la qual cosa es garantia si pujava al poder Donya Violeta, titella utilitzada pels Estats Units per a dominar la situació

TALLERES HONORIO

Agencia
RENAULT

Hostal Nou, s/n.
Tel. 16 01 91
MORELLA (Castellón)

en Nicaragua i no permetre el triomf de la revolució nascuda del poble.

Després d'un any de govern, el desencant és la nota predominant al veure que res d'allò promès s'ha complert, ans al contrari, pareix que cada dia es camina enrere: ara quasi ningú pot accedir a comprar medicaments perquè són massa cars, més de la meitat de la població està aturada, el sou base és de 5.000 pessetes quan el mínim necessari per a menjar una família està al voltant de les 12.000 Ptes., i inclús, com ens comentava una mestra, abans a l'escola els xiquets tenien un got de llet tots els matins i ara no sols els falta la llet sinó els llapis i les llibretes. Malgrat aquesta crua realitat la gent no perd l'esperança i les ganes de lluitar.

Continuant el viatge, ens vam adonar que la sort estava al nostre costat i vam tindre accés a l'altra part de Nicaragua, més coneguda i amb una situació diferent: la Costa Atlàntica, on viuen els miskitos.

Una de les ciutats més importants d'aquesta regió és juntament amb

Blufields; Puerto Cabezas. Allí, en Puerto Cabezas, ens va rebre Hazel Law, representant del Front Sandinista en aquesta zona. Ens va al·lucinar la vitalitat d'aquesta dona, que lluita dia a dia per defensar els drets de la seua ètnia, els miskitos. Aquest contacte ens ha permès conèixer la història i la situació actual d'aquesta part de Nicaragua, ja que ens va concertar entrevistes amb representants de diferents grups polítics com YATAMA (grup indígena) i FSLN, que malgrat les diferències ideològiques, tenen un objectiu comú: aconseguir que es pose en funcionament l'estatut d'autonomia, que en aquests moments es troba frenat per l'actuació del govern central.

Les condicions de vida d'aquest territori no són millors que al Pacífic, només contar-vos una anècdota: fer 138 quilòmetres ens va costar 12 hores dalt d'un camió, on vam aprendre una de les qualitats que caracteritza la persona centroamericana: ser pacients i no perdre els nervis, ans al contrari, viure cada moment amb alegria i calma.

Un dels moments més inoblidables va ser la vesprada de visita a dues comunitats indígenes: Sisin i Quaquil. No tenim paraules per descriure l'amabilitat amb què ens van rebre, i encara que parlant diferents llengües, amb un somriure i un apretó de mans vam comprendre que estàvem entre amics.

Aquesta experiència donaria per escriure moltes més línies, però mai aconseguirem transmetre tot allò que hem sentit, ja que per conèixer Nicaragua cal anar allí.

Aquest mes d'agost ha significat molt per a les nostres vides i s'ha produït un canvi en l'escala de valors que teniem "a l'estil europeu". Ens agradaria que tothom poguera anar a eixos països del tercer món, perquè de segur que veuríem les coses d'un altra manera i fariem front a l'imperialisme. I així tots junts poder cantar com una realitat, la cançó de Carlos Mejía Godoy: "... y ahora que ya sos libre, Nicaragüita, yo te quiero mucho más".

Llosar Tena i Lledó Garcia

IRRIAGRO

SISTEMES DE REG

Crta. Morella, km. 3.300 • 12006 Castelló.
Tlfs. 21 49 49 - 24 41 64

VENDA AL PÚBLIC DE:

- Tuberíes de PVC i accessoris
- Mangueres de polietilè i accessoris
- Materials per a reg per aspersió
- Material per a reg per goteig
- Programadors agrícoles
- Motobombes diesel i gasolina
- Bombes (submergibles, horitzontals pressió, etc.)
- Dipòsits, Cubes i Silos de fibra de Vidre

PRESSUPOSTOS Y PROJECTES DE:

- Basses (formigó, PVC, etc.)
- Conduccions d'aigua
- Regs per aspersió
- Regs per goteig
- Comunitats de regants

ECOLOGIA

EL PERILL DE LES PILES-BOTÓ

Les piles, eixes menudes peces que ens permeten gaudir del funcionament autònom de múltiples aparells, una vegada s'esgoten tenen un efecte perillós que al medi ambient.

Diversos estudis han pogut constatar la perillositat que sobre el medi natural poden tindre quan es deixen anar lliurement els residus com el cadmi, mercuri, etc., que són els components de les piles.

D'entre tots els tipus de piles que solem emprar, les de l'anomenat tipus botó és considerat el més perillós.

Per a fabricar-les s'empren elements com el cadmi, el mercuri o el níquel, materials que, en ser abando-

nades les piles, poden tenir un efecte tòxic per a les persones o per a l'entorn, no per la quantitat d'elements tòxics que contenen, sinó per l'efecte acumulatiu que exerceixen aquests materials sobre els éssers vius i el medi, com pot ser per exemple la contaminació de les aigües.

Aquest problema obliga a que es prenguen mesures per a evitar possibles efectes nocius sobre el medi i sobre la salut de les persones, molts països han establert un programa de recollida de piles tendent a la recuperació dels metalls que les constitueixen.

A l'Estat espanyol, a través de la secretaria general del Medi Ambient, integrada en el MOPU s'ha realitzat una campanya de sensibilització amb la col·laboració de la Federació espanyola de Municipis i Províncies, la Creu Roja Juventut i la majoria de ls fabricants d'aquest tipus de piles.

La campanya va destinada només a les piles-botó i es poden demanar els sobres per a la seua tramesa al

centre de recollida de piles-botó usades, a l'apartat núm. 446 FD, de Madrid 28080, els subministraran gratuïtament, no es paga tampoc per la seua tramesa i caben 100 piles-botó en cadascun d'ells.

En qualsevol cas, acostumeu-vos a no tirar les piles-botó a cap escombrària, podeu demanar-ho als vostres subministradors/res que moltes vegades tenen servei de recollida de piles-botó usades.

Penseu que la toxicitat d'aquestes xicotetes peces és important sobre les aigües que després poden arribar a nostre consum.

(Resum-adaptació: informe «les piles: aquell perill potencial», de José Manuel Talens Mollá, diplomad en enginyeria ambiental, membre d'ACDESA, P. V. Publicat a la revista «Viure en Salut» núm. 11, de maig de 1991.)

TRADICIONS POPULARS

PER DOMI PASTOR

A LA NÓVIA

Sempre comença igual, dient que les coses canvien perquè va passant el temps. I, aixina, canviant, anem arraconant i perdent coses, que no caldríe.

Es note en el parlar, a pur de voler ser més fins i demostrar que tenim més saber i que hem anat per ahí en avant pel món, hem volgut refinar paraules molt morellanes, i sents a dir «maderes», «estómagos», «jamón» i moltes altres, quan sempre ha sigut fusta, estómac i pernil. Tot açò ja tenie el seu mal quan érem menuts, perquè les xiquetes per a jugar a les coses ja **nos** parlàvem en castellà, encara que diguérem barbaritats com:

—«El mi niño está muy deficiente y tiene en todo el cuerpo una egidura de granos...»

O quan jugàvem a lladres i civils, sempre en castellà. Recordo un amigueta meu que, quan capturàvem un lladre, nos die:

—«Hacedlo correr hasta que traiga los lleues.»

Naturalment no sabíem el que ere cap de les paraules.

Ara voreu per a on va la cosa.

En morellà no es deie mai me'n «vaig de boda» o «hi ha una boda». Sempre es deie: «m'han convidat a una nòvia» o «avui hi ha una nòvia».

El canvi de manera de dir-ho ha anat acompanyat també de la manera de celebrar-ho.

Començant pel principi, la declaració i la cosa del festeig ja eren molt diferents d'ara. Quan un xic i una xica s'agraciaven, passejaven junts una quants dies per la plaça, xerrant del que vinguere bé, però, al remat, ell anave al gra i li deie:

—Xica, tu i jo n'haurem de parlar.

Ella, això, ja feie dies que ho esperave, però contestar que ja ho sabia i donar una resposta afirmativa no haguere estat gens bé i haguere pogut ser motiu de crítica. En canvi, sí contestave:

—Ui, xico! Qui s'ho havie de pensar? Mira, torna dins de vuit dies i ja m'ho pensaré.

Això ere ser una xica modosa i com cal i saber guardar les formes, perquè el perió de de vuit dies ja donave a entendre que sí. Si havie de donar

carabassa, contestave ràpidament que no.

Els nòvios que vivien als masos, durant el festeig es veien molt poc. Si coincidien a Morella el diumenge, si anaven a algun «Bureo», o quan el nòvio anave, alguna que altra volta, al mas de la nòvia.

No sé si és conte o veritat, però es diu d'un xic de la serra de Sant Marc que festejave amb una xica de la dena de Muixacre. Anave a vore-la cada vuit o quinze dies. Mentre festejaven els jóvens, estaven presents els pares o els «agüelos». Ere inconcebible deixar festejar els xics sense una vigilància o altra.

Els dos eren prou parats i no sabien què dir-se. «Els agüelos» allí treballant i els dos nòvios mirant-se sense dir-se res. Ell, al cap de bon «rato» li diu:

—Quina lluneta més bona!

Ella, tota ruborosa, i amb veu primeta...

—És que la fa.

Un silenci llarg i després ell continue:

—Quin parell més «majo» té ton pare!

Ella li fa:

—És que el té.

Un altre silenci llarg i, al final, ell:

—Bé, me'n vaig cap a Sant Marc.

Què vos pareix quin festeig i quina conversa més florida?

També solie passar que, quan la xica tenie un vistero, els pares eren els primers interessants, moltes voltes. Les dos famílies es parlaven per a vore si els convenie o no que els xics es feren nòvios. Si determinaven que sí, anaven a fer el que es deien les cartetes a casa del notari. Les cartetes eren l'escriptura del regal que la família de la nòvia feie al nòvio a la nòvia. El que s'havie donat amb les cartetes de boda quedave com a propietat exclusiva de l'interessat, encara que després enviudare.

Fer les cartetes ja ere una formalitat que indicave que la cosa anave per avant. De totes formes sempre hi havie algú que feie burro fals i se'n tornave a rere. Puc deferir un cas que em van contar directament.

L'hereu d'un mas on hi havie uns quants germans i ere un mas prou fortet, es va fer nòvio d'una xica molt templada que, a més, ere rossa de cabell, cosa que s'estimave amuntó. Van fer les cartetes i ho van deixar tot

a punt. Però, mira per a on, el xic i el pare es van repensar, van trobar una altra xica més rica (van aulorar la bonyiga, em deie el que m'ho contave) i, encara que no ere tan templada, van decidir desfer-ho tot. Com no gosaven a traure la cara van buscar un «mandao» que anare a dir-ho. Qui millor que Bori?

El tio Bori ere encara parent de ma mare. Va nàixer amb flato a les uncles i un os a la panxa. De treballar en sabia poc, però la cosa dels «mandaos» li anave con anell al dit. I allà te'l tens camí del mas de la nòvia a comunicar la notícia. També els va dir que les amonestacions anaven a càrrec de la família del nòvio i que ja les havien pagades. Ja podreu vore si estave per avant la cosa. El pare de la nòvia li diu, tot enfadat:

—I deixe ma filla, rossa i «maja», per una morena renegrida sense més ni més? Pos ja que ho ha fet pels pinars que tenen, que vagen a fer tea al pinar que la filla és un teàs.

I la nòvia es va desfer.

Hi havie també el costum de casar-se a les 6 del matí, si se n'anaven de viatge de nòvios. Després de casar-se, anaven a casa i feien un refresc, que solie ser rotllo de mida de nòvia i xocolate. Si volien quedar un poc millor es feie el xocolate cuit amb mostaxons i es dinave braç de gitano. Tot això s'havie de fer de pressa, perquè els nòvios pugueren agarrar el cotxe. Els convidats baixaven tots al cotxe a despedir-los i pel camí anaven cridant, totes les voltes que volie:

—A la nòvia.

Sempre solie haver el convidat graciós que afegie:

—Del cul socarrat.

La crònica de les nòvies cixie a les publicacions locals, sempre amb la mateixa fórmula:

—«DE VIAJE de luna de miel ha salido la joven pareja formada por Fulano i Mengano a visitar distintas provincias españolas.»

«Las distintas provincias españolas», la majoria de vegades, no passave d'una visita a València o a Saragossa.

Recordo ara un succeït, contat pel propi interessat el tio Pipo el pintor que, a més de ser molt bromista amb molta ironia i gràcia, et contave les coses com si totes li hagueren passat a ell. I die:

—Quan jo me vaig casar ja escomençava a estilar-se el viatge de nòvios i li vaig dir a aquella: prepara't «algo» que mos n'anem de viatge.

Me pareix que maleta no en tenien. I es posaven les coses en un mocador de fer farcells, d'aquells a quadrets marrons que feien servir per a tornar les toquilles. Allí posaven les quatre coses que portaven i nugant damunt les puntes del mocador es feie el paquet.

La dona, amb gran alegria, ho va amanir tot. De matinet, se'n van anar a la cotxera d'a on eixien les diligències i van pujar al cotxe. La dona ja se trobava a les rambles d'eixes Catalunyaes en adins o més fondo. Però al collet d'en Belleta la va fer baixar i li va dir:

—Ara esperarem que puge el cotxe de la vesprada i colarem per amunt cap a casa que demà ham de treballar.

Encara com ella havia fet unes truites per al viatge i aixina van tindre menjar durant el dia.

Si és veritat o no, no ho sé. El que puc assegurar és que el tio Pipo m'ho va contar tal com us ho explico.

Després de la guerra, a molts els va tocar anar-se'n amb el cotxe correu, perquè ere l'època del gasogen i no hi havia taxis.

Si els nòvios podien anar-se'n més tard, es casaven a les 8 o les 9 i feien dinar. Des de la cerimònia fins a l'hora dinar, els convidats anaven pel poble cridant a la nòvia. El refresc o el dinar es feien a casa d'un dels dos. Només en alguns casos de més possibilitats es feie a casa Canyonot o al Café de baix.

A mi em van convidar a una nòvia i em va fer molta il·lusió, perquè feie molt de temps que volia anar i no podie ser mai, perquè sempre convidaven els meus germans. Jo no havia anat mai a cap. Es van casar a les sis del matí. Ere a l'hivern i mos vam gelar de fred. A les 8 i mitja o les nou, a voltar pel poble fent el crit a la nòvia perquè tots sapieren que estàvem de festa. Com teniem fred, mos vam refugiar a casa dels nòvios. Èrem pocs els convidats. A l'hora de dinar mos van enviar cap a casa a condició que tornàrem a les quatre per a ballar tota la tarde allí. A l'hora de sopar, cadascú a sa casa sense haver-mos dinat ni un trist pastisset. Recordo que els vaig dir als de casa, al final del dia:

—Per a casar-se aixina, val més que s'ajunten.

La cerimònia del casori es feie en llatí. Quan havien de contestar, el capellà els deie:

—Dis «voló».

La gent no sabia massa el que deie. D'ací venie la dita, quan a una persona se li preguntava què feie en un lloc o situació determinada i contestava: «Ah!, jo, dis voló», per indicar que ni ell mateixa ho sabia.

A les nòvies no hi havia ni músiques ni marxes nupcials.

Crec que eren les arres, que a les nòvies corrents no se'n donaven, s'havien substituït pels set bescuits de nòvia. Els set bescuits i una botella de vi blanc es posaven a un costat del lloc on es feie la missa (altar major o la capella) i ere el lloc on es feie el sagrament del matrimoni. Mentre durava la cerimònia del casori, el padri aguantava els bescuits amb una «bandeja». Crec que ere al mateix lloc on els nòvios es posaven els anells.

Per fer-ho més fi van canviar els bescuits per una tortada i ja no ere ni res senar ni tenie el mateix significat. Els bescuits es feien en una caixeta com les de les mantecades, però quatre vegades més gran i es quedaven per al capellà que havia fet la cerimònia.

Totes les coses van fent la seua evolució pel temps i per les influències

que van sofrint, però quan es vol copiar el que és de moda en altres llocs, s'acaben fent malament les coses o sense saber per què es fan. No m'estranyarie gens que qualsevol dia mos vegérem entrar a l'Esglèdia, pel passadís del mig, dos fileres de quatre o sis xiques amb una gran pamela, vestit llarg i un ramet de flors a la mà i darrere la nòvia.

—I això per què? Podriem preguntar.

—Perquè ho fan a les pel·lícules i que fa molt bonico.

Una xica molt coneguda meua i que m'apreciava molt ere soltera i tenie una xiqueta. Jo vaig conservar la seua amistat sempre i ella m'admetie totes les observacions que vulguera fer-li. Li va eixir un nòvio i es va casar. La vesprada de la nòvia es va presentar a ma casa pensant-se que no voldria anar a la cerimònia. Jo li vaig dir que sí que aniria. Me va estar explicant coses i me va dir que encara que sí que aniria. Me va estar explicant coses i me va dir encara li faltava el ram blanc i, com li tenia confiança, li vaig dir:

—Per a què vols tu el ram blanc? Ja saps el que simbolitze?

Ella em va contestar:

—Sí, ja ho sé, però fa molt bonico i sempre m'ha fet il·lusió.

Ara, moltes voltes, quan hi ha una

nòvia esllisses amb l'arròs. Faig l'incís que no m'escandalice res. Magrade o no, però la cosa no passa d'ací. De totes formes la imaginació me se'n va a pensar:

—Tirar arròs és una americanada, però per a ells signifiqui el desig de fecunditat de la parella.

Com sóc agüela i tinc molt de temps se'l menjaren en paella, perquè a moltes ja els cau l'arròs al cap quan porten algun mes d'embaràs. La fecunditat ja és segura. No cal desitjar-la.

Altres porten una fartada de píndoles que no els cabrien dins d'un topí i si pensen continuar de la mateixa manera per temor a la descendència, penso:

—En lloc de tirar-los arròs, perquè no els tiren les píndoles? Els estalviarien diners.

Tot açò és el pensament d'una vella, però no puc comprendre què és el que sobre si el ram, el vestit blanc, l'arròs o la píndola.

Una altra cosa que ha variat molt amb el pas del temps és la comitiva de les nòvies. Antigament, el nòvio amb un acompanyant —home o dona— i amb els convidats que volien, anaven a casa de la nòvia a buscar-la. La nòvia eixie de casa amb el seu acompanyant —home o dona— i obrie la comitiva cap a l'Església. Darrere la nòvia, el nòvio amb el seu acompanyant i, a continuació, els convidats. Naturalment això es feia a peu.

La comitiva ere poc nombrosa, normalment, perquè el dîner ere molt escàs. Un poc més avant, ja va vindre una època que moltes cases de Morella ja podien menjar millor i tindre un poquet més d'esgambi, perquè la xica o les xiques treballaven a la fàbrica i ja es podie convidar més gent.

Fins allà els anys 15 o 16 les xiques treballaven de toquilleres. De Morella eixien molts farcells de toquilles, perquè hi havien tres o quatre cases que tenien un bon grup de xiques que a punta de dia ja estaven treballant i allí s'estaven treballant i allí s'estaven mentre durave la claror que miraven d'augmentar posant-se un paper blanc als genolls per a poder vore el punt al trasllum.

Bé entre estes xiques, n'hi havie una, que jo encara vaig conèixer quan venie de Barcelona a les Festes. Ere companya de treball de ma mare. Se va fer nòvia d'un xic que li dien Carrasco i ere sastre dels militars. Tenie tant de goig de pensar que es

castre i que aquell dia seria el punt central de la festa, que va convidar totes les companyes amb els seus nòvios respectius. Tots s'estranyaven que vulguere fer una despesa tan gran, però ella sabie el que es feie.

La nòvia ere, com sempre, de bon matí.

Van anar pel poble cantant un poc i després, les toquilleres, a treballar perquè, de vesprada, havien d'eixir els convidats a la Pedrera per a valsar tota la tarde.

Quina sorpresa més gran quan van arribar a la Pedrera! Allò estave ple de militars, caporals, sergents i fins i tot tinents. Tots convidats a valsar i al sopar. Els militars, farts de ranxo, portaven més fam que un soldat i elles més fam que garrò.

Van estar ballant, com ere en ple mes de juny, fins a fer-se de nit. Quan va ser hora, van anar tocant per a dins, contents i cantant, cap a l'Hospital del Rullo, perquè Eugènia —la nòvia— ere parenta d'allí. L'Hostal del Rullo tenie un menjador dalt d'a on ara és la tenda de mobles Ernesto i tan gran i ample com la part de baix. La senyora Elvira, que va vore entrar tota aquella gentada, de poc té un cobriment de cor. Cride els pares dels nòvios i els diu:

—Xe, això no és el que em vau dir. No en tindrem ni per a escomençar.

Els li van respondre:

—Pos compartix-ho i avant.

Hi havie pataques i bajoques. Compartir va ser que tocaven a un trosset de pataca i dos bajoques per cap. Mon parem pensant-'ho bé, va girar el plat cul per amunt dient que no valie la pena embrutar-lo.

El segon plat eren xulles torrades i no van tindre més remei que partir-se una xulla per a dos. Com estaven assentats xic i xica alternats, el xic, tot educat, li donave la molleta a la xica i ell rosegave l'os.

Després d'estar ballant tota la tarde —gent jove i amb molta fam— els budells els devien fer més soroll que una tronada de tan buits. Però això no és res comparat amb l'espargida que van fer tots quan es van poder alçar de la taula. Uns a vore si quedaven sobres de ranxo i altres agarrant-se a un tros de pa i frescum, que van trobar boníssim. quan ho van comentar entre les toquilleres, ma mare els die:

—Jo no me vaig partir la xulla amb ningú.

—Xiqueta, quina sort! Comen-taven les altres.

—No res de sort. És que quan va arribar la font ja no en quedave cap i per això no vaig poder ni xuclar l'os.

Entre els jòvens d'aquell temps va quedar la dita, quan tenien fam; tinc més fam que a la boda de Carrasco.

Quina diferència d'aquelles nòvies a les d'ara!

Vege tu quina substància té donar a conèixer una nòvia tocant les bocines pel carrer i movent el gran escàndol alarmant el personal!

Serie millor, si volen cridar l'atenció i que els miren, que anaren a peu. A més de poder lluir el vestit, tot el món els mirarie i serien el centre de l'atenció. Eu! Dic jo.

Fer soroll no té cap gràcia ni cap originalitat.

També fa temps que penso en el significat de les traques a l'hora de dinar.

És capaç que ho faigen perquè tots nos n'adonem dels plats que trauen? Com en disparen una després de cada plat?

D'uns temps a uns altres van moltes diferències de fets i de mentalitat. De les bajoques de Carrasco a les bocines de fets i de mentalitat. De les bajoques de Carrasco a les bocines i les traques de l'actualitat han passat molts dies i moltes coses.

Telèfons:
16 00 08 i 16 01 25
(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2
MORELLA (Castelló)

*Us desitgem el millor
Estem al vostre servei!*

CAFETERIA – RESTAURANT

Rourera

Tel. 964 / 16 03 08
MORELLA

Especialitat en cuina morellana

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guijuelo, Aragó i Morella

Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

El millor de ROURERA: La seua clientela

Domi Pastor

Retalls de Vida

AV! Edicions dels Ports